

folkvett.

ORGAN FÖR VETENSKAP OCH FOLKBILDNING

Folkvett är organ för Föreningen Vetenskap och Folkbildning (VoF), som har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. *Folkvett* utkommer sedan 1983 med 4 nr/år. ISSN 0283-0795.

Adress: c/o Föreningshuset Sedab AB, Lumaparksvägen 7, plan 7, 120 31 Stockholm.

E-post: folkvett@vof.se

Prenumeration: Ingår i medlemsavgiften till VoF, 250 kr/år. Prenumeration utan medlemskap: 250 kr/år.

Redaktörer: Sven Ove Hansson, ansvarig utgivare (sven-ove.hansson@vof.se), Lotten Kalenius (lotten.kalenius@vof.se), Dan Katz (dan.katz@vof.se) och Maria Wold-Troell (maria.woldtroell@vof.se). Redaktionen består av en redaktionskommitté, där VoF:s styrelse ingår.

Grafisk form: Elvy & Mikael Nyberg.

Skriftliga bidrag till *Folkvett* – artiklar, debattinlägg, recensioner, notiser – är alltid välkomna. Angivande av litteraturreferenser uppmuntras, däremot uppmanas till försiktighet med noter. Alla bidrag granskas av redaktionen. Eftersom VoF drivs ideellt kan skribenter inte arvoderas. Om inget annat överenskommits kan publicerat material komma att läggas ut på internet. *Folkvett* indexerar i Artikelsök.

Manusstopp för nr 1/2024 är 29 februari 2024.

Omslag: Hieronymus Bosch: Trollkarlen, 1502.

Konspirationsteorier, konspirationer och missriktad skepticism

Det råder ett nära samband mellan pseudovetenskap och konspirationsteorier. Många av de mest utbredda pseudovetenskapliga läroorna understöds av idéer om olika slags sammansvärjningar. Två av många exempel: vaccinationsmotståndare tror att de stora läkemedelsföretagen ingår i en stor komplott med syftet att pracka på oss verkningslösa och farliga vacciner; förnekare av klimatvetenskapen har hävdad att klimatforskarna har svurit sig samman för att grundlöst påstå att den pågående globala uppvärmningen beror på mänsklig aktivitet.

Men bevisligen förekommer konspirationer, och har så gjort åtminstone sedan den misslyckade statskuppen i Sparta år 399 f.v.t. Alla som studerat historia känner till många exempel på både lyckade och misslyckade sammansvärjningar. Historien om företagskarteller är också full av exempel på hemliga överenskommelser. Tobaks-

Orlando Fergusons karta över den platta jorden, 1893

bolagen visste länge att deras produkter dödade ett stort antal konsumenter, men höll det hemligt. Mot den bakgrunden, kan vi avfärda alla de konspirationsteorier som nu framförs? Kan det inte möjligen vara så att läkemedelsföretag, klimatforskare och andra i själva verket ingår i stora sammansvärjningar?

Svaret på den frågan är att vi visst inte kan avfärda alla påståenden om konspirationer. Liksom andra empiriska påståenden måste de granskas med avseende på evidens och rimlighet. Problemet med de flesta pseudovetenskapliga konspirationsteorier är att de är extremt osannolika, i jämförelse med de konspirationer som faktiskt har förekommit.

Av alldeles uppenbara skäl är konspirationer svårare att hålla hemliga ju fler personer som deltar. Risken för avhopp och avslöjanden ökar dessutom, ju längre konspira-

tionen varar. Enligt dessa kriterier är den åttahundraåriga föreställningen om en gigantisk judisk världskonspiration närmast oslagbart osannolik. Men även många nyare konspirationsteorier är osannolika av samma skäl. De första frågor man bör ställa om en påstådd konspiration är därför: vilka är deltagarna och vem måste delta för att konspirationen ska fungera?

För att en konspiration för farliga vacciner skulle fungera räcker det inte att ledarna för läkemedelsföretagen som tillverkar vacciner skulle delta. Världens alla infektionsläkare och barnläkare har erfarenhet och kompetens att bedöma vacciners effekt. En stor del av dem deltar i konferenser där undersökningar om vacciners effektivitet och biverkningar presenteras och utsätts för kritisk granskning. Det lär finnas ungefär 10 000 infektionsläkare och ungefär 10 000 barnläkare bara i USA. Föreställningen att alla världens specialister inom dessa områden antingen skulle vara lättlurade eller delta i en sammansvärjning som skadar patienter faller på sin egen orimlighet.

I artikeln om antroposofins kris i detta nummer av *Folkvett* berättas om en, bland antroposofier högt aktad, homeopat som försöker förklara varför den överväldigande majoriteten av världens läkare förkastar homeopatin. Hans förklaring är att läkarna visserligen är övertygade om att homeopatin skulle göra människor mycket friskare, men ändå förkastar homeopatin därför att den skulle göra människor så friska att läkare blev arbetslösa. Det finns cirka 13 miljoner läkare i världen och dessutom cirka 30 miljoner sjuksköterskor som ofta har mycket god insikt i vad läkarna gör och varför. Hur sannolikt är det att den förmodade "insikten" om homeopatins suveräna effektiv-

tet skulle kunna hållas hemlig om den var allmänt spridd i läkarkåren?

I dessa och andra fall bör man observera att konspirationsteoriernas förespråkare sällan diskuterar hur många som måste delta i konspirationen för att den ska fungera. De talar i vaga termer, till exempel om ”en sammansvärjning bland läkemedelsföretag”, och nämner helst inte det stora antalet läkare och sjuksköterskor som också skulle behöva delta för att konspirationen skulle fungera. Påståenden om en politisk komplott bland klimatforskare (framförda i samband med den så kallade Climategate) brukar inte åtföljas av en diskussion om hur många som skulle behöva delta i denna komplott för att den ska ha avsedd effekt. Ett sådant resonemang skulle nämligen göra det tydligt hur osannolik idén om en sådan sammansvärjning är.

Utöver ett stort antal deltagare finns det ofta också annat som gör en pseudovetenskaplig konspirationsteori ohållbar. Verkliga konspirationer brukar bildas av människor som har en stark gemensam drivkraft, såsom hat mot en person man vill avsätta (exempelvis sammansvärjningen mot Gustav III). Hur troligt är det att det stora flertalet barnläkare tycker det är okej att ge barn vaccin som skadar dem utan att skydda mot sjukdomar? Och hur troligt är det att nästan alla klimatforskare konsekvent sprider uppgifter som de vet är felaktiga? Finns det inga barnläkare som vill bota och skydda barn, inga klimatforskare som söker sanningen, vad den än är? Det är faktiskt svårt att tro.

I det här dubbelnumret av *Folkvett* gör vi nedslag på flera olika håll i vetenskapens gränsmarker och utmarker. Vi börjar med tre artiklar om antroposofi. Förutom den redan nämnda artikeln om antroposofins pågående kris, publicerar vi en ifrågasättande artikel om waldorfpedagogikens existensberättigande i dagens skola samt ett vittnesmål från en före detta waldorfelev.

Redaktionen har även letat upp intressanta artiklar från nischade tidskrifter och fått lov att återpublicera dem. Den ena avlivar ett antal historiska "sanningar", den andra är en uppgörelse med den nästan vedertagna idén om en utbredd soldyrkan under bronsåldern. I det sammanhanget kan det vara intressant att begrunda den kritiska debattartikeln om problem med peer review, skriven av en professor i arkeologi.

Ni finner även en uppföljning på hur det går med Freuds teorier på Göteborgs universitet, intervjuer med riksstyrelsens nya ledamöter och ordförande, recensioner

samt godbitar i form av notiser. Med andra ord finns det gott om intressant läsning att värma sig med under denna kalla och mörka årstid.

Under arbetet med att sammanställa det här numret nåddes redaktionen av det sorgliga beskedet att Peter Olausson, tidigare föreningsordförande och en sann vetenskapens förfaktare, gått bort efter en längre tids sjukdom. Det är en stor förlust för nära och kära, vänner och för hela skeptikerrörelsen. Vi inleder numret med en minnestext och konstaterar att redaktionen har ambitionen att hålla hans livsgärning vid liv.

På återseende 2024. ✍️

Sven Ove Hansson och Lotten Kalenius

IN MEMORIAM

Peter Olausson

Den 26 oktober nåddes medlemmarna i Vetenskap och Folkbildning av det sorgliga beskedet att vår föreningskamrat och före detta ordförande Peter Olausson avlidit efter en längre tids sjukdom. Peter Olausson var en synnerligen aktiv och tongivande medlem i VoF under många år.

Det är svårt att kort sammanfatta det gedigna arbete han gjort i föreningens anda, men några nedslag i hans gärning är:

Ordförande i Föreningen Vetenskap och Folkbildning 2017-2018

Medgrundare till lokalföreningen VoF Göteborg

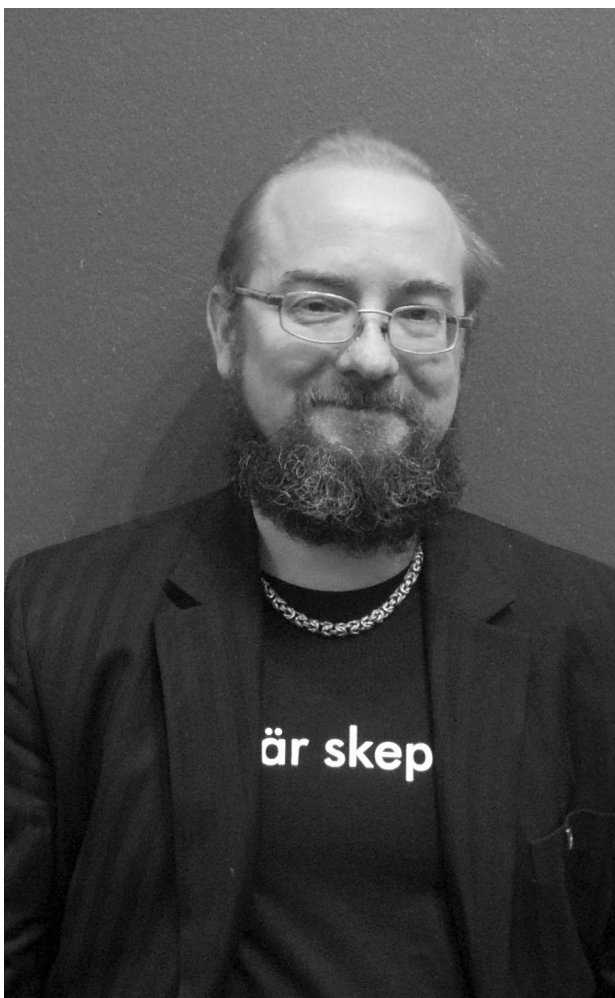
Författare av ett flertal böcker, bland annat *Faktoider: försanthållna osanningar, halvsanningar och missuppfattningar* (2008), *Sveriges historia: från forntid till nutid* (2018) och *Kvacksalveri!: från blodiglar till detox* (2021)

Upphovsman till bloggen och hemsidan Faktoider, där han samlat och publicerat en imponerande mängd så kallade faktoider, det vill säga försanthållna osanningar, halvsanningar och missuppfattningar. Ett underhållande, intressant och lärorikt referensverk.

Vi minns Peter med stor värme och sörjer hans bortgång.

Våra tankar går till hans familj. 🕊

VoF:s riksstyrelse

Peter Olausson 2017. Foto: Per A.J. Andersson

MINNESORD FRÅN MEDLEMMAR

*Första dejten för åtta forumiter och en medföljare, 22 maj 2007.
Vänstra raden, framifrån och bakåt: smiskos, pema, pwm, UFA,
Sape; högra raden: dokken, medföljare, Myelina, Hexmaster.
Foto: Peter Möller*

Från Peter Möller

Tisdag den 22:e maj 2007 samlades en grupp göteborgska "forumiter" på en studentrestaurang efter ett upprop på Vetenskap och Folkbildnings numera havererade diskussionsforum. Vi blev sittande där till stängningsdags och vandrade sedan vidare hem till en av deltagarna i sällskapet där en spontan tävling i foliehattsvikande gick av stapeln. Efter att sålunda ha gjort slut på världens lager av ugnsfolie introducerades sällskapet till Fernet Branca, en dryck som därefter kom att bli något av en kulturyttring bland västsvenska voffare.

*Mycket folie gick det åt! Myelina och Hexmaster samt UFA.
Foto: Peter Möller*

*Fernet användes länge efter den kvällen. Här anordnar Peter
sektvarning på Bokmässan 2013 (tiden innan Bokmässan förbjöd
medhavd alkohol). Foto: Peter Möller*

Tisdagskvällen blev till onsdag morgon innan vi skiljdes åt, men vi upprätthöll kontakten och fortsatte att träffas regelbundet, både på lokal och hemma hos varandra. Sällskapet kom att växa till sig och resulterade så småningom i att VoF:s lokalavdelning Göteborg bildades. Peter var en motor i denna utveckling. Hans mångsidiga kunnande, entusiasm, och ett trevligt och respektfullt sätt att bemöta människor bidrog i hög grad till att så många och ofta kom till våra informella träffar redan innan verksamheten formaliserades. 🍷

Från Sheila Galt

Jag lärde känna Peter genom VoF Göteborg, där Peter var ordförande i den lokala styrelsen. Det var alltid härligt att diskutera med honom och ta del av hans breda och djupa kunskap, inte minst om det vi andra trodde var kunskap men fick inse att vi hade lurat oss själva!

Jag fick förmånen att vara med och fira Peter och Sofies bröllop i Jonsered och se när det nygifta paret dansade till (nördvarning!) min specialskrivna vals på temat "pi". Tonhöjd och längd på varje ton i valsen bestämdes av siffrorna i talet "pi" – och slutade inte förrän siffran 0 dök upp efter 31 decimaler! En fröjd att se Peter och Sofie så helhjärtat gå in för detta tokiga upptåg – så typiskt och livsbejakande!

Tack för att jag fick lära känna dig, Peter! 🍷

Från Christine Öberg

Jag kände inte Peter så väl som jag önskat. Men han var alltid en inspirationskälla, med sitt kritiska tänkande och stora kunskaper.

Det jag kommer att minnas mest av honom är dock hur rakryggad han var i tider när det behövdes.

Tack för allt du gjorde och var, Peter. 🐘

Från Amanda Duregård

Det är inte så svårt att förstå varför Peter kunde så väldigt mycket. Jag känner ingen som visat så stort intresse för andra människors kunskap och erfarenhet. Han lyssnade ödmjukt och intresserat, och var man ute och cyklade kunde man se det rycka lite i hans ena mungipa innan han började sitt "Njaaa..." Peter bjöd in till en gemenskap i VoF Göteborg som betytt väldigt mycket för mig. Det var många fina år. 🐘

Från David Hedlund

Världen har, i förlusten av Peter Olausson, blivit en smula mindre förnuftig, och mindre varm.

Än finns hans profil kvar på Facebook, prydd av citatet ur en intervju: "Vågar dina kompisar överhuvudtaget hävda nånting i din närhet?" Frågan målar en humoristisk bild av det vandrande uppslagsverk som Peter förvisso var, men det är ingen särskilt naturtrogen bild. Peter förmådde alltid att rätta en utan att dumförklara. Det var alltid med ödmjukhet, och med fakta som berikade ens värld. Så visst hävdade vi saker, och i bästa fall något som Peter kunde invända mot.

"Jag känner ingen som visat så stort intresse för andra människors kunskap och erfarenhet."

Jag är övertygad om att Peter kommer att bli ihågkommen för sin stora kunskap om vad som var rätt och kanske framförallt vad som var fel i specifika faktafrågor. Men det där med rätt och fel hade Peter lika klart för sig när det kom till moraliska frågor. Jag kommer också att minnas hur han stått upp för medmänniskor som behandlats illa, med samma självsäkerhet som han avfärdat minsta faktoid. 🐉

Från Ulrik Fallström

En vän och kunskapskämpe har lämnat oss. Framför allt vill jag betona ordet vän. Och det började för min del för ungefär tjugo år sedan. Efter att en tid ha följt Peter Olaussons internetalias Hexmaster på den fantastiska hemsidan faktoider.nu var jag till en början - någon gång tidigt 2000-tal - orolig för att han inte skulle uppfatta Vetenskap och Folkbildning som tillräckligt angelägen när han dök upp på föreningens diskussionsforum. Även om beröringspunkterna mellan faktoid-jakt och föreningen Vetenskap och Folkbildning var många, var det ändå inte någon självklarhet. Hur fel hade jag inte? Han blev inte bara en av diskussionsforumets viktigaste medlemmar utan rentav ett fundament i organisationen.

Peter Olausson var alltid en ödmjuk och saklig tjänare i kampen mot dumheter och påhitt, och som det också var ett stort nöje att umgås med. Oavsett om det var över ett glas Fernet i samband med Bokmässan eller om det var djupa samtal om historiska skeenden. Eller oerhört penetrerande diskussioner om varför flygplan egentligen kan flyga. Få personer har förmedlat större respekt för kunskap. Ofta andras. En passus ur Faktoider-sidan

“Flygplans flygförmåga” om Coandă-effektens betydelse förtjänar att lyftas fram. Peter konstaterade kort: “Båda skolorna uppvisar många namn på folk som kan ofantligt mycket mer i ämnet än undertecknad någonsin kommer att kunna. Jag föredrar därför att hålla den debatten på avstånd, tills endera sidan kan utropas som vinnare.”

I de sociala mediernas tidevarv, när den mest högljudda kan framställa sig själv som expert, är det så befriande att se tillbaka på Peter Olaussons ödmjukhet och respekt för andras kunskap. Peter Olaussons kärlek till bildning och vederhäftiga källor var stark, för att uttrycka det milt.

Peter Olaussons texter kommer givetvis att finnas kvar i litteraturen, men det är med djup sorg jag konstaterar att han besökt sin sista bokmässa. Att vi inte kommer att få några fler samtal med vår lågmälda, välformulerade, ödmjuka, humoristiska, intelligenta och sympatiska vän. Vi är många som kommer att sakna Peter Olausson. 📖

Från Linda Strand Lundberg

Vintern 2016 bad jag Peter om hjälp eftersom jag just då hade en jobbig period. Inom bara några minuter hade han tagit på sig och styrt upp allt som behövdes.

Det är så jag minns Peter: Förutom att vara en skicklig skribent, en

“Peter Olaussons texter kommer givetvis att finnas kvar i litteraturen, men det är med djup sorg jag konstaterar att han besökt sin sista bokmässa.”

uppskattad författare, en oerhört kunnig, ödmjuk och humoristisk skeptiker, så var han också den som alltid gick från ord till handling:

Han gjorde det när en vän och föreningskamrat behövde hjälp.

Han gjorde det när han fick kännedom om att någon utsatts för kränkningar.

Han gjorde det när det behövdes ett handtag i form av en text till folkvett, ett föredrag på en pubkväll eller en kickstart av en lokalavdelning.

Du lämnar ett enormt tomrum, efter dig, Peter. 🐘

Waldorfpedagogikens vara eller inte vara i dagens Sverige

Har Waldorfpedagogiken en plats i dagens skolväsende? **Tommie Petersson**, lärarutbildare och doktorand i utbildningspsykologi vid Uppsala universitet, är skeptisk.

WALDORFPEDAGOGIKENS VARA eller inte vara är något som debatteras med jämna mellanrum. Nu senast uppmärksammades Waldorfrörelsen när Skolinspektionen släppte rapporten *Tematisk tillsyn av Waldorfskolor 2022*. Den menade att det finns flera typer av problem associerade med Waldorfskolorna, något som redan uppmärksammats i *Folkvett* nr 3-4 2022. Dessförinnan släpptes den gripande dokumentärserien om den Waldorfinspirerade Solviks-

skolan på SVT:s *De utvalda barnen* och den närmast outhärdliga situation många elever tvingats genomleva där.

Den här artikeln ämnar att dels ge en sammanfattning av hur Waldorfrörelsen ser ut idag och en kort redogörelse av Waldorfpedagogikens historiska framväxt och dess grundstenar – och dels lyfta fram vilka problematiska aspekter som kan tänkas finnas med denna rörelse. Avslutningsvis kommer undertecknad att argumentera för att Waldorfrörelsen inte är förenlig med de lagstadgade grundstenar som bär upp det svenska skolsystemet.

Hur ser den svenska Waldorfrörelsen ut idag?

I Sverige återfinns i skrivande stund 89 förskolor, 38 grundskolor och 8 gymnasieskolor som bedriver undervisning utifrån Waldorfpedagogik. Några drivs som stiftelser och andra som aktiebolag. Sammantaget är det således 135 skolor av olika slag som bedriver undervisning i enlighet med Waldorfskolefederationens läroplan *En väg till frihet*. Dessa skolor finns utspridda mellan Norrland och Skåne, samt återfinns i både urbana och rurala miljöer. I bara Waldorfgrundskolorna vistas ungefärligen 6 142 grundskoleelever på daglig basis.

Dessa Waldorfgrundskoleelever skiljer sig något från rikssnittet i sin karaktäristik. Enligt Skolverkets officiella statistik har drygt 23 procent av Waldorfeleverna migrationsbakgrund i jämförelse med riksgenomsnittet på runt 29 procent. Enligt samma källa har ungefär 73 procent av eleverna högskoleutbildade föräldrar, att jämföra med rikssnittet på drygt 60 procent. Således kan Waldorfskolorna sägas vara något mer segregerade än genomsnittet, och generellt betraktat är det förhållandevis högutbildade

människor födda i Sverige som placerar sina barn på en Waldorfskola. Detta gör Waldorfskolorna till jämförelsevis homogena vad gäller elevernas sociala bakgrund.

Något Skolinspektionen påpekade i sin ovanstående rapport är att Waldorflärare skiljer sig från andra svenska lärare på flera punkter. Det mest framträdande är att de inte lyder under samma legitimationskrav som den övriga lärarkåren. Faktum är att de till och med bedriver sin egen lärarutbildning på den så kallade Waldorflärarhögskolan. Skolinspektionen konstaterade dock i sin ovanstående granskning att många av skolornas lärarkårer till *merparten* utgjordes av ej pedagogiskt utbildad personal.

Vad är Waldorfpedagogik och vad har rörelsen för historisk bakgrund?

Waldorfpedagogiken härstammar ursprungligen från den esoteriska livsåskådningen antroposofi. Esoteriska uppfattningar är sådana som menar att en andlig värld gömmer sig bakom allt det materiella och endast kan upp-

fattas av den mystiskt invigde. Begreppet ockultism har en liknande innebörd. Antroposofin har sitt ursprung i Weimarrepublikens Tyskland på 1920- och 30-talen där olika sektliknande sällskap inriktade på seanser, mystik, ockultism, ritualmagi och spiritism frodades. En av dessa rörelser, teosofin, engagerade tidigt en man vid namn Rudolf Steiner som snabbt blev en stark företrädare för rörelsen. Efter vissa inre stridigheter bland teosoferna så valde dock Steiner och hela den tyska grenen av rörelsen att lämna, men dessa fortsatte sitt arbete med det ockulta i sitt nystartade antroposofiska sällskap.

Med sig från teosofin tog Steiner tanken om att vitheten, i en närmast rasbiologisk bemärkelse, var skapelsens krona och ändpunkten av en lång reinkarnationscykel: ”Den vita rasen är framtiden, rasen med skaparanda.”¹

Waldorfrörelsen instiftades kort efter antroposofisällskapets grundande och skulle agera som en sorts förtrupp i antroposofins marsch över världen. Läraren liknades vid präster och spridandet av skolformen blev ett slags missionerande:

*”Våra lärares positioner blir något av ett prästämbete, en ritual som genomförs på det mänskliga livets allomfattande altare. Vår uppgift är att föra till det jordbundna livet de aspekter av ett barn som kommer från den gudomliga spirituella världen.”*²

Den antropologiska indoktrineringen skulle vara djupgående och Waldorflärarna förväntades att inlemma det ockulta i varje skolämne: ”Det är möjligt att introducera religiösa element i varje ämne, även på matematiklektioner. Alla som har kunskap om Waldorfbildning vet att detta uttalande är sant.”³ Andra mer extrovert esoteriska

eller ockulta element i Waldorfundervisningen inkluderar eurytmi, vilken är en sorts extasinducerad dans som till och med anses kunna bota sjukdomar enligt rörelsen.⁴

Enligt den svenska Waldorfskolefederationen själva är Steiners tankar i allra högsta grad levande i dagens Waldorfskolor: "Waldorfskolan är en oberoende institution med enskild huvudman som utvecklar Rudolf Steiners pedagogiska idéer baserade på antroposofi och antroposofins uppfattning om människans väsen."⁵ Att Steiners arv

är närvarande än idag bekräftas i en studie av professorn i religionsvetenskap Liselotte Frisk: "det finns [...] drag i waldorfskolan som kan uppfattas som mer distinkt religiösa. Ett sådant är att en del av sångerna och ramsorna, som morgonspråket som citerades tidigare i texten, har karaktären av böner, och även Gud nämns i några av dem."

Waldorfrörelsen är dock inte den enda av Steiners rörelse som har fått fäste i Sverige.

Hur ser den antroposofiska rörelsen ut i dagens Sverige?

Waldorfrörelsen är, som förklarats ovan, utbildningsgrenen på antroposofins trädliknande struktur. Antroposofin kan liknas vid ett träd med många olika inympade grenar. Den alternativmedicinska grenen Vidarkliniken fick stänga på grund av allvarliga vetenskapliga och administrativa brister och ett hårdnackat vaccinmotstånd med påföljande mässlingutbrott i Järnaområdet kopplat till antroposofirörelsen. Kristensamfundet, som är den extrovert religiösa grenen, organiserar ett antal religiösa församlingar i Sverige. Slutligen har vi den stora pengainbringaren för antroposofirörelsen, om man bortser från investeringar i fastighetsbranschen, Saltå kvarn – den agrikulturella grenen. Antroposofins agrikulturella ockultism kallas för biodynamisk odling, en metod som blivit kraftigt ifrågasatt av forskarsamfundet.

Sammantaget målas en bild av ett alternativt samhällsbygge, vid sidan av det gängse. En grupp människor som skyr moderniteten och majoritetssamhällets konventioner. De menar att de funnit en sanning som är dold för folkflertalet och som inte kan uppfattas med något av de fem sinnena eller med hjälp av vedertagna metoder för kun-

skapsutvinning såsom olika former av vetenskaplig metodik eller förnuftsmässiga resonemangskedjor.

Detta till trots är det dock inte svårt att se att föräldrar som söker efter meningsfulla aktiviteter och genomtänkta alternativ i en hektisk modern värld kan lockas av budskap om en pedagogik med helhetssyn, ekologisk mat och dans på skolschemat, men som Frisk skriver: "det skulle [...] sannolikt vara konstruktivt om föräldrar som funderar på att skicka sina barn till waldorfskolor skulle ha större kunskap om den bredare ramen för waldorfpedagogiken och dess bakgrund i antroposofi."

Waldorfideologin

Skolinspektionen är inte nådig i sin kritik av Waldorfrörelsen: "Av de 35 skolorna i tillsynen uppvisar 27 skolor brister i ett av de sex områdena. Merparten av skolorna har brister i flera områden." Områdena benämns vara: "undervisning utifrån

läroplanen, garanterad undervisningstid, vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, tidiga stödinsatser, samt trygghet och kränkande behandling." Det är dock viktigt att då ha i åtanke att Skolinspektionen

De menar att de funnit en sanning som är dold för folkflertalet och som inte kan uppfattas med något av de fem sinnena eller med hjälp av vedertagna metoder för kunskapsutvinning

inte ens *kan* kritisera Waldorfrörelsen på vissa punkter på grundval av de undantag de beviljats i skollagen och Skolverkets bestämmelser av Regeringen Reinfeldt (M) och utbildningsminister Jan Björklund (L). Exempelvis kan andelen ej lärarlegitimerade lärare inte kritiseras på grundval av undantaget för Waldorfskolor när det kommer till legitimationskravet.

Waldorfrörelsens företrädare har en tendens att försöka rättfärdiga alla brister och tillkortakommanden med en hänvisning till att kommunala skolor också har brister (exempelvis en kulturdebattartikel av Anna Björklund 2021). Det är dock viktigt att inte blanda ihop korten i denna debatt. Kommunala skolor har definitivt många strukturella brister grundade på exempelvis skolsegregation och resursbrist, men dessa brister är uppenbarligen inte en konsekvens av en specifik pedagogisk inriktning eller religiös hållning. I fallet med Waldorfrörelsen så är det just själva grundidén som är problemet. Det går till och med att anföra argumentet, att Waldorfrörelsen genom sin blotta existens förstärker förskole- och skolsegregation och därigenom skapar negativa földeffekter för förfördelade kommunala skolors förutsättningar och deras elevgruppers studieresultat.

Eftersom Waldorfskolorna är antroposofins andliga chocktrupper, reduceras waldorfeleverna som en konsekvens till ett sorts spirituellt kanonfoder. I antroposofins esoteriska metafysik är det materiella planet bara en liten del av Guds oändliga kosmos och varje offer till följd av "missionsarbetet" blir möjligt att rättfärdiga utifrån föreställningar om att det finns högre värden än enskilda individers väl och ve. Den karmatanke som genomsyrar antro-

posofin kan som *De utvalda barnen* tydligt visade användas för att rättfärdiga mobbning och kränkande behandling av elever, då denna typ av beteenden kan sägas fostra "andlig utveckling". Barn reduceras till försökskaniner i ett stort ockult experiment. Läraren Ulla Hermansen, som på uppdrag av Skolöverstyrelsen besökte Solviksskolan i samband med dess grundande, uttryckte det mycket väl: "Det sorgligaste med försöken är bara att vi har ett sånt dyrbart försöksmaterial [det vill säga barnen]."

Denna religiösa och mystiska grundsyn rimmar mycket illa med svensk lagstiftnings intention. I skollagen står det att "Undervisningen vid fristående skolor [...] ska vara icke-konfessionell", och i FN:s Barnkonvention, vilken numera också är svensk lag, kan vi läsa: "Barn har rätt att utöva vilken religion de vill, eller ingen alls." Inget barn i Sverige ska behöva tvingas in i en specifik religiös fälla, och framförallt inte under skattebetald skoltid.

Friheten att välja bort friheten – en väg till frihet?

Skolinspektionen kunde inte, på grund av de ovannämnda undantagen, i sin rapport säga rakt ut att Waldorfskolorna inte vilar på den ”vetenskapliga grund” som skollagen föreskriver, men undertecknad är av den fasta övertygelsen att waldorfrörelsen och antroposofin är oförenlig med denna vetenskapliga grund. Skolan har ett av de absolut viktigaste uppdragen som kan anförtros någon i ett samhälle: omsorgen, fostrandet och (ut)bildandet av nästa generations medborgare. I en tid av ökande desinformation, större informationsflöde än någonsin och ”alternativa fakta” är det av yttersta vikt att vi som samhälle tar tydlig ställning för skolan som ett verktyg för att fostra kritiskt orienterade individer med en grundmurad rationell hållning. Endast genom en god utbildning och ett kritiskt förhållningssätt kan barn rimligen närma sig något som kan kallas frihet.

Utan en bra skolgång blir det i det närmaste omöjligt att göra välinformerade val som vuxen. Frågan blir därför om inte friheten att välja Waldorfskolor är friheten att välja bort friheten själv. Filosofen Karl Popper menade att ett öppet och tolerant samhälle endast kunde värnas genom att vara oförtrutet intolerant mot intoleransen själv, och frågan är om inte reell frihet bara kan värnas genom inskränkandet av viss ”valfrihet”.

I ett första steg bör undantagen i skollagen för Waldorflärare och Waldorfskolor tas bort. I ett andra steg bör nyetablering av Waldorfskolor konsekvent nekas av Skolinspektionen. I ett tredje steg bör forskning bedrivas och utredningar tillsättas för att utröna konsekvensen av ett förbud mot Waldorfskolor. I ett fjärde steg ska ett sådant förbud träda i kraft.

Det är den väg till frihet som jag ser framför mig. Den kommer inte att återge förlorade år till alla Waldorfelever som far illa i det nuvarande systemet – men det kommer i varje fall att skona kommande barnkullar från samma öde.

Tommie Petersson

Referenser

- Alm Fjellborg, Andreas och Håkan Forsberg. "Even in pre-schools: analysing the preschool and neighbourhood segregation gap in Swedish municipalities". *European Sociological Review*, vol 39, nr 5 (2023): 677-691. DOI: 10.1093/esr/jcad004
- Björklund, Anna. "Waldorfskolan är mer relevant nu än någonsin". *Göteborgsposten*, 29 maj 2021, kulturdelen.
- Brandén, Maria och Magnus Bygren. "The opportunity structure of segregation: School choice and school segregation in Sweden". *Acta Sociologica*, vol 65, nr 4 (2022): 420-438. DOI: 10.1177/00016993211068318
- Cederberg, Jesper. "Nu stängs Vidarklinikens sjukhus", *Läkartidningen*, 4 mars 2019.
- Chalker-Scott, Linda. "Biodynamics is a scientifically sound approach to sustainable management of plant systems". *The Myth of Biodynamic Agriculture*. Washington DC: Puyallup Research and Extension Center, Washington State University, 2015.
- Frisk, Liselotte. "Waldorfpedagogik – religion eller inte?". *DIN: tidsskrift för religion og kultur*, nr 1 (2014): 48–68.
- Hansson, Sven Ove. "Antroposofins raslära", *Folkvett*, nr 3-4 (2022) [1988]: 113-123.
- Hedenäs, Lars. "Biodynamiskt jordbruk". *Folkvett*, nr 3-4 (2022): 124-137.
- Kalenius, Lotten. "En dyster tillsynsrapport om waldorfskolor". *Folkvett* nr 3-4 (2022): 33-42.

- Kristensamfundet. "Om Kristensamfundet". <https://www.kristensamfundet.se> (kontrollerad 31 oktober 2023).
- Manzoor, Amina. "Mässling sprids i Järna", *Läkemedelstidningen*, 17 februari 2012.
- Petersson, Tommie. *Filosofididaktik – Filosofiundervisning i teori och praktik*. Malmö: NA Förlag, 2023 [Första upplagan, andra tryckningen].
- Skollagen (2010:800). 1 kap § 7, stycke 1.
- Skolverket. "Sök statistik", <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning> (kontrollerad 31 oktober 2023).
- Steiner, Rudolf. *Vom Leben des Menschen und der Erde: Über das Wesen des Christentums. 13 Vorträge*, Dornach 1923 [13:e föredraget]. *Taschenbücher aus dem Gesamtwerk*. Berlin: Rudolf Steiner Verlag, 1993.
- Steiner, Rudolf. *The Child's Changing Consciousness as the Basis of Pedagogical Practice*. New York: Anthroposophic Press, 1996.
- Steiner, Rudolf. *The Essentials of Education – Foundations of Waldorf Education XVIII*. New York: Anthroposophic Press, 1997.
- De utvalda barnen* (Jaspar Lake, regi, 2021)
- UNICEF Sverige. *FN:s barnkonvention*. Stockholm, UNICEF Sverige: 2018.
- Waldorfportalen. "Eurytmi", <https://www.waldorfportalen.se/eurytmi> (kontrollerad 31 oktober 2023).
- Waldorfskolefederationen. *En väg till frihet*. Järna: Tälleby Bokförlag, 2016.

Noter

1. Undertecknads översättning, Steiner, 1993. För ytterligare läsning om antroposofins rasbiologiska element rekommenderas Sven Ove Hanssons artikel "Antroposofins raslära" i *Folkvett* nr. 3-4 2022.
2. Undertecknads översättning, Steiner, 1997, s. 24.
3. Undertecknads översättning, Steiner, 1996, s. 94.
4. Waldorfportalen, 2022.
5. Waldorfskolefederationen, 2016.

Antroposofins kris

Sven Ove Hansson, professor i filosofi, rapporterar om antroposofirörelsens djupa kris i Tyskland, då dess vetenskapsfientlighet och rasistiska rötter inte finner allmänt gehör.

Den tyska antroposofin befinner sig i en kris som till stor del har utlösts av kritiska granskningar i massmedia. Under covidpandemin deltog många antroposofer i de manifestationer som anordnades av motståndare mot vaccination och andra smittskyddsåtgärder. Dessa manifestationer dominerades av högerextrema grupper, och demonstrationerna präglades av antisemitiska konspirationsteorier och förakt för demokratin. Det antroposofiska deltagandet i dessa sammanhang fick stor uppmärksamhet i medierna,

och ledde till journalistisk granskning av antroposofin också i andra avseenden. Bland annat fick de rasistiska inslagen i Rudolf Steiners läror stor uppmärksamhet.

Under pandemin bildades partiet dieBasis, som bygger på de kontakter mellan antroposofier och högerextremister som utvecklades genom coronaprotesterna. Partiets budskap är en blandning av antroposofiska idéer med konspirationsteorier och högerextremt tankegods. Partiet fick dock bara drygt 1% i förbundsdagsvalen. Det verkar inte klara konkurrensen med AfD (Alternativ för Tyskland), som vänder sig till ungefär samma väljare.

Heinrich Böll-stiftelsen, som står nära det gröna partiet i Tyskland, har gett ut en intressant och mycket uppmärksamman rapport om coronaprotesterna. Där framhålls den antroposofiska miljön som en viktig grogrund. I rapporten redovisas ett intressant exempel på det antroposofiska motståndet mot smittskydd. Det handlar om två Waldorfskolor som båda genomförde de statligt påbjudna åtgärderna för smittskydd. På båda skolorna reagerade ungefär 10 % av föräldrarna starkt mot detta och krävde att skolorna skulle sluta följa smittskyddsreglerna. De hävdade att sjukdomen inte alls var farlig, men deras kritik hade också ett starkt statsfientligt inslag. De krävde att Waldorfskolorna inte skulle föga sig efter statliga påbud.

En chock för många antroposofier

Den antroposofiska tidskriften *Info3* har gett ut ett temanummer om kritiken mot antroposofin. Tidskriften ger där en historisk bakgrund till den aktuella krisen. Fram till 1970-talet var antroposofin ganska inåtvänd. Man drev skolor för sina egna barn och odlade biodynamiskt för

medlemmarnas eget bruk. Men alternativrörelsens framväxt under 1970-talet ledde till en förändring. I denna rörelse fanns det gott om människor som var öppna för antroposofins skolor, dess jordbruksprodukter och alternativmedicin. Detta ledde till en kraftig ökning av antalet Waldorfskolor, biodynamiska jordbruk och antroposofiska sjukvårdsinrättningar. Expansionen fortsatte under det nya seklet. Steinerjubiléet år 2011, hundrafemtio år efter hans födelse, gav mycket positiv publicitet. Detsamma gällde 100-årsjubileet av den första Waldorfskolans grundande, som firades år 2019. Därför kom kritiken under covidpandemin som en chock för många antroposofer. *Info3* skriver om ”erfarna antroposofer som inte riktigt kunde förstå vad de upplevde: häftiga angrepp, ibland artiklar och tv-sändningar varje vecka som framställde antroposofin som en grotesk eller rentav farlig världsuppfattning.” Skribenten ser detta som en följd av ”en förskjutning av den allmänna

diskursen, som ofta är förknippad med begreppet ‘politisk korrekthet’.” (s. 44)

I en av artiklarna jämförs antroposofins nuvarande kris med de hårda inre konflikterna inom antroposofin för hundra år sedan:

”Mycket liknar förhållandena år 1922, och inte bara inflationen. Även nu finns det en klyfta mellan antroposofer som vill dra sig tillbaka till lugnet i den egna kretsen och dem som vill bidra i samhället. Det finns de som ärar Rudolf Steiner och håller fast vid hans ordalydelser, och de som ifrågasätter mycket eller betraktar det som historiskt betingat och inte längre hållbart i nutiden. Och samhälleliga och politiska polariseringar återspeglas i den antroposofiska rörelsen.” (s. 39)

En försvagad alternativrörelse

En viktig del av förklaringen till antroposofernas problem kan vara att den vetenskapsskeptiska så kallade alternativmiljö som antroposoferna länge dragit nytta av, nu har försvagats. Miljöengagemang har fått en starkare koppling till naturvetenskapen, inte minst som en följd av att allt fler blivit varse vad förnekandet av klimatvetenskapen har ställt till med. Antroposofernas esoterik och deras avståndstagande från gängse vetenskap har blivit allt mer irrelevanta, när miljöengagerade människor i stället fördjupar sig i IPCC-rapporternas budskap. (Om antroposofernas svårigheter med klimatvetenskapen, se *Folkvett* 2022:2.)

Detta illustreras av vad Heinrich Böll-stiftelsens rapport har att säga om utvecklingen inom det tyska gröna partiet. Partiet har till stor del sitt ursprung i 1970-talets

alternativrörelser. När partiet grundades år 1980 hade De gröna ett tydligt antroposofiskt inslag. Ännu år 2005 gick partiet till val på ett program som nämnde homeopati och antroposofisk medicin som positiva inslag i sjukvården. Sedan dess har dock detta inslag i partiets idégoods försvagats allt mer. Ett avgörande steg togs när ungdomsförbundet år 2019 tydligt förkastade homeopatin på grund av dess verkningslöshet. Förbundet tog strid för att moderpartiet skulle ta avstånd från statligt stöd till denna och andra behandlingsmetoder som inte är evidensbaserade. Detta ledde till den så kallade homeopatidebatten, där gamla motsättningar inom partiet kom upp till ytan. Ungdomsförbundet gick segrande ur striden, och partiet var under pandemin en otvetydig förespråkare av såväl vaccination som andra smittskyddsåtgärder.

Försvar av homeopatin

Att döma av *Info3s* temanummer verkar det däremot inte vara aktuellt för antroposoferna att ge upp sin tilltro till homeopatin. Tvärtom tar man ett tydligt steg tillbaka från talet om en ”komplementärmedicin” som skulle vara ett slags tillägg till gängse sjukvård. Nu beskrivs homeopatin åter som en ersättning för den vetenskapligt grundade sjukvården.

Detta framgår i en intervju med homeopatiförspråkaren Harald Walach, där han försöker förklara varför homeopatin är illa sedd inom den gängse sjukvården. Han hävdar att det beror på att homeopatin är så effektiv. Om invånarna i ett land ”blir väl omhändertagna med homeopati” så kommer ”människorna därefter att vara friska och inte ens behöva hämta ut sina mediciner varje månad för att slippa huvudvärk – och vad händer då? Då går det dåligt för läkemedelsbranschen, läkare blir arbetslösa, apoteken får mindre att göra, sjukhusen blir tomma, och så vidare.” (s. 28) Walach menar alltså att det är risken att bli arbetslös som får en läkare att ta avstånd från homeopatin.

Sjukdomar från tidigare liv

I en annan artikel försöker Jens Heisterkamp försvara Steiners idéer om att sjukdomar kan bero på vad den sjuka människan gjort i tidigare liv. Steiner hävdade till exempel att malaria beror på alltför stor självcentrering i tidigare liv, och difteri på att man handlat alltför mycket under affekt. Lunginflammation kunde återföras till ”en sådan karaktär, som i sig har fallenhet och böjelse till sinnliga utsvävningar – som i sig så att säga hade ett behov att leva

sinnligt.” (Steiner, 1910/1992 s. 81-87) Så här sa Rudolf Steiner om individens ansvar för sina egna sjukdomar:

”Vi kan i själva verket säga: Vi begår inte våra misstag ostraffat! Vi bär stämpeln från våra fel vidare med oss till nästa reinkarnation.” (s. 86)

Heisterkamp försvarar Steiners karmalära om sjukdomar, men hävdar att den inte ska ”leda över till bedömningen av sjuka eller handikappade människor, i synnerhet som många sjukdomar inte har sin orsak i ett tidigare liv utan i *detta* liv.” (s. 43) Det kan noteras att han inte säger att

”alla“ eller ens ”de flesta” sjukdomar har sin orsak i det nuvarande livet, utan nöjer sig med att säga ”många”.

Rasläror

Samme Heisterkamp har också skrivit en artikel med titeln ”Rasismanklagelser mot Steiner och hur man kan bemöta dem”. Steiner hade en utvecklad raslära, som innehåller grovt förnedrande beskrivningar av människor som inte tillhör den ”vita rasen”. (Se *Folkvett*:3-4, 2022.) Heisterkamp följer ett karaktäristiskt mönster i antroposofiska uttalanden om Steiners rasism. Han talar om ”rasismanklagelser mot Steiner” som om det var anklagelserna och inte Steiners rasism som är problemet. Därtill försöker han försvara Steiners grova utgjutelser mot människor med annan hudfärg än den egna:

”Närmare betraktelser visar dock att det här rör sig om ett tidsbetingat fenomen. Det finns hos Steiner ingen rasism i bemärkelsen av en målinriktad nedvärdering av det främmande till förmån för det egna, och alls ingen ideologi om en ’raskamp’, som annars är kännetecknande för rasistiska ansatser kring 1900-talets början.” (s. 55)

Hänvisningen till tidsandan är ett mycket dåligt argument. Det fanns gott om antirasister på Steiners tid, och han kunde ha valt att ansluta sig till dem. Möjligtvis var det ingen ”målinriktad nedvärdering” när Steiner beskrev den amerikanska urbefolkningen som ”en degenererad människoras”, men det var förvisso en nedvärdering, och dessutom en grovt kränkande och rasistisk sådan (Steiner 1908/1983, s. 106). Därtill kommer att Heisterkamp nogsamt förtiger att antroposofer långt efter Steiners död har anslutit sig till dennes rasläror. Detta gäller också

svensk antroposofi. I den nyss nämnda Folkvettartikeln finns citat ur tre skrifter från den svenska Föreningen för Antroposofisk Läkekonst, utgivna 1979, 1981 och 1985, som innehåller rasistiska uttalanden. I en annan artikel, i *Folkvett* 1992:1, återges liknande uttalanden som gjorts i ett flertal artiklar i de svenska antroposofernas tidskrift *Antropos*.

Till slut

Det är intressant att notera att både homeopatin och raslärorna får stor plats i ett temanummer ägnat åt antroposofins kris. Men det är betecknande att man i båda fallen gräver ned sig ännu djupare i försvaret av Steiners ohållbara ståndpunkter, i stället för att söka efter vägar att frigöra sig från dem. Detta visar hur djupgående antroposofins kris är. Såvitt jag kan se handlar den i grunden om att antroposofin förutsätter en andäktig tilltro till Steiners läror. Därför är man fastlåst i ett tänkande som blir alltmer förlegat och helt enkelt inte tål en offentlig diskussion.

Sven Ove Hansson ✍

Källor

“Anthroposophie in der Kritik.” *Info3*. Hintergründe, Materialien, Argumente. Temanummer, januari 2023.

Frei, Nadine och Oliver Nachtwey. “Quellen des ‘Querdenkertums’. Eine politische Soziologie der Corona-Proteste in Baden-Württemberg” (Heinrich Böll Stiftung, Baden-Württemberg och Universität Basel: 2021). DOI: 10.31235/osf.io/8f4pb.

Hansson, Sven Ove. “Antroposoferna och klimatvetenskapen”. *Folkvett* 2022:2, s. 30–39.

Hansson, Sven Ove. "Antroposofins raslära". *Folkvett* 2022:3-4, s. 113-123.

Hansson, Sven Ove. "De svenska antroposoferna och 'negerproblemet'". *Folkvett* 1992:1, s. 16-20.

Steiner, Rudolf (1910/1992) *Die Offenbarungen des Karma*. Publicerat i *Gesamtausgabe*, band 120 (Dornach: 1992).

Steiner, Rudolf (1908/1983) *Welt, Erde und Mensch*. Publicerat i *Gesamtausgabe*, band 105 (Dornach: 1983).

Jag gick Waldorf

I *Folkvett* nr 1-2 2015 intervjuades **Agnes Scott** om sin erfarenhet av att ha varit en Waldorfelev. (Intervjun återpublicerades i nr 3-4 2022 med vissa justeringar.) Här berättar Agnes med egna ord om sina minnen från skoltiden och vilka tankar det väcker.

JAG KAN FORTFARANDE MINNAS korridorerna, linnegårderna som fladdrade i vinden, skolgården omgiven av berg och lummiga träd. En miljö som för många ser harmonisk ut, men jag känner bara instängdhet.

När jag påminns om min tid på Waldorfskolan får jag en känsla av slutenhet. Allt var fint på ytan men att där under fanns ett mörker. Det var som en egen sluten värld, och det var svårt att förstå att saker kunde vara på ett annat sätt när man var mitt i det.

Jag gick i Waldorfskola mellan 1998 och 2007, och innan dess på Waldorfförskola. Mina föräldrar lockades nog av tanken om någonting annat än den vanliga skolan, något som skulle ge mer frihet och utrymme för kreativitet. Man pratar om att man i Waldorf ser "hela människan". Ändå har jag aldrig under mina nio år i Waldorfskola känt mig så uppdelad, fast i en roll som läraren satt mig i. Jag har aldrig känt mig mindre sedd.

När jag ser dokumentären *De utvalda barnen* känner jag igen mig.

I min skola fick man sällan en förklaring till reglerna som fanns. Det var något mystiskt med det. Känslan av att det fanns någon slags hemlig kunskap som lärarna inte ville förklara – det var något man bara skulle förstå.

Det fanns regler som att man inte fick spela fotboll, inte ha svarta kläder eller smink, att man inte fick skriva med bläck och blyerts – och absolut inte tuschpennor. Man fick inte läsa serietidningar – listan kan göras lång.

Man fick inte heller förstå vad poängen var med eurytmi, en slags rörelsedans som jag än idag inte kan förklara. Jag minns att vi elever frågade, men fick till svar att vi skulle förstå senare. Det var ett svar man ofta fick.

Det är mycket jag känner igen från dokumentären – inte minst sättet att kategorisera barn. Jag upplevde att man från dag ett placerades in i ett fack och alltid blev kvar där. Man visste om man var rätt eller fel. Var man fel fick man höra det, ofta. Vissa var riktigt utsatta. Jag fick alltid höra att jag var svag och slarvig. Vissa hade det mycket värre. Elever blev kallade för "slampa" för att de kom till skolan med smink och blev tvingade att gå och tvätta av sig.

Agnes Scott. Foto: Fredrik Bjarkö.

Det värsta var lärarnas sätt att vara. De skrattade åt elever, förlöjligade dem eller skrek på dem. De sa alltid att mobbning inte finns i Waldorf, att om vi skulle börja på en "vanlig" kommunal skola skulle vi se hur hårt det var, hur mycket mobbning det var. Men mobbning förekom. Lärarna visste det och var många gånger med på det.

Försökte man någon gång säga ifrån ville lärarna istället prata om hur lärare minsann också kan bli mobbade. De kände sig personligt påhoppade. Ofta slutade det med att läraren grät inför klassen och pekade ut elever

som mobbare av läraren. De problem som fanns var aldrig skolans ansvar utan hamnade på den enskilda eleven.

Vi hade kreativa ämnen som målning. Då visade läraren på tavlan exakt hur alla skulle måla. Man fick inte själv välja motiv eller tillvägagångssätt. Man var tvungen att visa upp sin målning och bli godkänd innan man fick gå. Ofta sa läraren högt inför hela klassen vad hen tyckte om målningen. Jag minns det som en rädsla.

Vi hade inga läroböcker utan all kunskap fick man från att lyssna på läraren och att skriva ned vad som sades. Först i högstadiet fick vi läroböcker i matematik och språk.

Det fanns ingen möjlighet till ifrågasättande eller kritik. Många av lärarna var bästa kompisar med elevers föräldrar och jag upplevde det som en instängd känsla. När mina föräldrar ifrågasatte något i undervisningen blev de förbjudna att delta på föräldramöten och läraren hotade med att sätta mig i en annan klass.

När jag tänker tillbaka på den här tiden mår jag dåligt av hur utsatta vissa var, hur det osynliggjordes. Hur kvävd jag kände mig, hur fel jag kände mig – och hela tiden fick jag det bekräftat av lärarna.

Jag tror inte att jag är ensam. Även om det verkar ha varit ännu värre på Solvik, som dokumentären visar, så känner jag igen mig.

Jag möter människor som säger att Waldorf är fantastiskt – att mobbning inte finns där. Jag tror nog att man upplever den friheten om man passar in i ramen, för då blir man sedd och uppmuntrad. Så var det mycket på min skola, vissa var lärarnas favoriter, andra var bara fel.

Det finns en mörk baksida av allt det här, och det kan inte tystas mer. De rösterna behöver höras nu. Det behö-

ver komma upp i ljuset – någon behöver se det. Om några känner sig sedda och lyfta av Waldorf på bekostnad av att andra bara känner sig fel – då är det inte ett pris värt att betala.

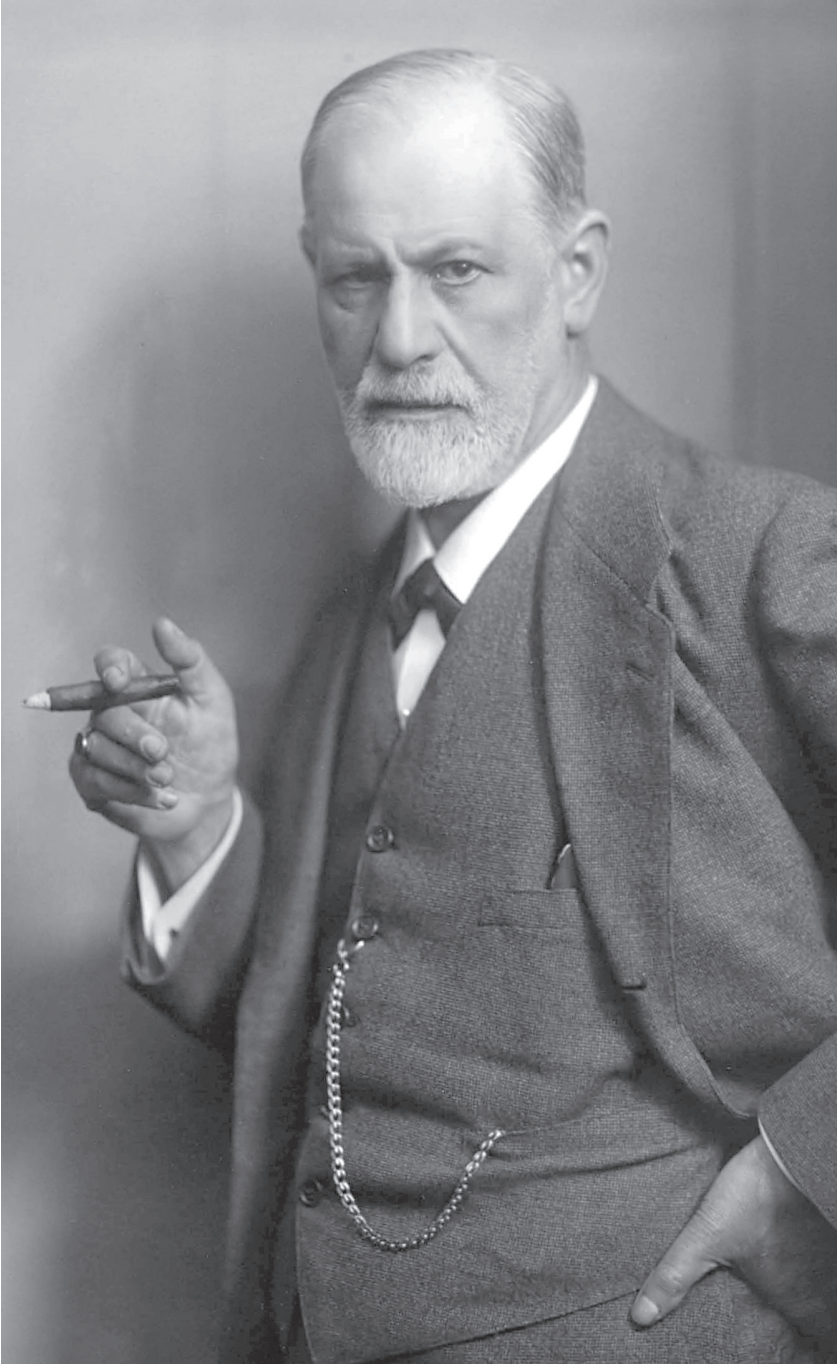
Hela min skoltid sopades problem under mattan, tystades ned – mobbning och problem fanns ju inte på Waldorfskolor. Jag är trött på osynliggörandet. Det här ska inte få tystas mer. ✍️

Agnes Scott

Psykoanalytiskt nätverk förlorar inflytande i Göteborgs psykiatri

I Folkvett nr 2 2021 berättade vetenskapsjournalisten **Charlotta Sjöstedt** om ett psykoanalytiskt nätverk som hade ett stort inflytande på både psykiatri i Göteborg och på utbildningar på Göteborgs Universitet. I en uppföljning konstaterar hon nu att förändringar till det bättre har gjorts inom psykiatri, men att utbildningar på både universitetet och på Sahlgrenska Universitetssjukhuset fortfarande innehåller pseudovetenskapliga moment med Freud som obligatorisk läsning.

I FOLKVETT NR 2 2021 berättade jag om verksamhetsområde Psykiatri Affektiva på Sahlgrenska Universitetssjukhuset i Göteborg.¹ Verksamhetsområdet utgör mer än en tredjedel av psykiatri i staden. Det har över 350 anställda utspridda på olika enheter.

2021 var flera chefer inom Psykiatri Affektiva psykoanalytiskt orienterade och de fick chefshandledning av psykoanalytikern Per Magnus Johansson. De flera chefer var också medlemmar i Freudianska föreningen där Per Magnus Johansson är ordförande. Många patienter fick Freudinspirerad långvarig psykodynamisk terapi i stället för den behandling med forskningsstöd de borde få, enligt nationella och regionala riktlinjer. Sedan Folkvetts artikel publicerades har frågor kopplade till det här uppmärksammats av flera tidningar. Psykologtidningen skrev i september 2021 att chefen för Psykiatri Affektiva, Mathias Alvidius, ville ställa om verksamheten i riktning mot behandlingar med bättre forskningsstöd.² I juli 2022 ställde Göteborgs-Posten frågan om Göteborg är "Sveriges Freud-näste".³ Svenska Dagbladet publicerade i november 2022 en artikel med rubriken "'Sekt', 'kult' – vad sker med Göteborgs psykiatri?".⁴

"Det har blivit ett sådant maktcentrum kring ett gäng psykoanalytiker. Det blir lite sektmentalitet och person-kult", sa en person till Svenska Dagbladet. En annan intervjuperson sa att lärarna på psykologprogrammet på Göteborgs universitet ser en som lite mindre intelligent om man inte förstår sig på Freuds fallstudier. Den utpekade centralgestalten, Per Magnus Johansson, förnekade att Freudianska föreningen hade ett avgörande inflytande i psykiatrin. Johansson är en framträdande personlighet i Göteborgs kulturliv. Han är förutom psykoanalytiker också psykolog, legitimerad psykoterapeut och docent i idé- och lärdoms historia.

Genomgående i alla de nämnda artiklarna var att de intervjuade personerna som var kritiska till det psykoana-

lytiska nätverket framträdde anonyma. Tydligt riskerade man att drabbas av obehag om man öppet angrep Per Magnus Johansson och kretsen omkring honom. Däremot framträdde Per Magnus Johanssons anhängare med namn. I vilket fall, det som tidigare bara hade viskats om ifrågasattes nu offentligt i pressen. Det är rimligt att tänka sig att detta offentliga ifrågasättande var ett symptom på att det psykoanalytiska nätverkets inflytande inom utbildning och vård i Göteborg redan hade passerat sin kulmen.

Ett starkt förebud om vad som skulle komma var Mathias Alvidius intervjusvar till mig i Folkvettartikeln 2021. Han aviserade radikala förändringar av verksamheten i riktning mot en mer evidensbaserad behandling. Nationella och regionala riktlinjer skulle följas. Fler medarbetare med kompetens i kognitiv beteendeterapi, KBT, skulle rekryteras. Redan anställda terapeuter kunde behöva omskolas. Mathias Alvidius kallade omställningen för en kulturreisa och han sa att chefer som inte ville vara med på den resan kanske borde ”närma sig slutsatsen att man yrkesmässigt inte är på rätt plats”.

Så hur har det gått med Psykiatri Affektivas kulturreisa? Hösten 2023 begär jag ut allmänna handlingar och intervjuar medarbetare och chefer. Den bild jag får är att kulturreisan definitivt pågår, men att mycket återstår att göra. Per Magnus Johansson handleder inte längre chefer inom Psykiatri Affektiva. I min research 2021 fick jag fram att han inte hade något avtal för att handleda chefer. Han har inte den kompetensen, och hans företag var inte upphandlat för det ändamålet. När Mathias Alvidius fick veta detta sa han att Johanssons chefshandledning skulle upphöra och så har det också blivit. Dock fortsätter Per Magnus Johansson med psykoterapihandledning och handledning i psykosocialt arbete och omvårdnad. Han har ett nytt avtal med Västra Götalandsregionen som löper till 2029.

Anonyma röster om Psykiatri Affektiva

Efter att min artikel publicerats i Folkvett 2021 blev jag kontaktad av en lång rad frustrerade anställda och före detta anställda som ville berätta sin historia. Hösten 2023

PLATE XV.

*Hjärna: dissektion som visar hjärnbarken ovanifrån.
Färglagd gravyr av W.H. Lizars, ca. 1826.
Från Wellcome Collection.*

intervjuar jag några av dem samt några nytillkomna kontakter. De har varit anställda på olika enheter inom Psykiatri Affektiva till ganska nyligen, eller är fortfarande kvar och de har olika yrken. Alla vill vara anonyma.

– Psykiatrin här i Göteborg är fortfarande ett stort välkänt fäste för psykodynamisk terapi, säger en av dem.

Flera av dem har erfarenheter av att psykologer anställda inom Psykiatri Affektiva kan välja att ge den psykoterapi de själva tycker är bäst. Vill man ge traditionell psykodynamisk terapi till patienter, trots att forskningen säger något annat, så får man det.

En intervjuperson berättar att det finns utbredda uppfattningar inom Psykiatri Affektiva om att KBT är mekaniskt, simpelt och inhumant. Psykodynamisk terapi däremot sägs vara lyssnande, komplex och human och den enda riktiga psykoterapin. Den går ”på djupet” för att hjälpa patienter. Intervjupersonen menar att de här attityderna gör att anställda som jobbar med evidensbaserad behandling inte känner sig välkomna inom Psykiatri Affektiva och slutar.

I intervjuerna framkommer att en del patienter har väldigt långa behandlingstider i psykodynamisk terapi. Ett exempel är en patient, med god funktionsförmåga och utan svåra symtom, som fått psykodynamisk terapi i fyra år. Andra exempel är patienter som har svåra symtom och som får psykodynamisk terapi i årtal utan att bli bättre.

En intervjuperson hävdar att det råder brist på kompetens bland chefer inom Psykiatri Affektiva och att det har förekommit vänskapskorruption vid anställningar. Man har gynnats om man har haft rätt kontakter i Freudianska föreningen. Intervjupersonen har sett prov på att

medarbetare som anställts utan att ha rätt kompetens har felbehandlat patienter.

En annan intervjuperson berättar om en speciell stämning i lunchrummet på en mottagning där hen tidigare jobbade.

– Det var en rätt anspänd miljö där många var måna om att föra väldigt intellektuella samtal och få chefens uppmärksamhet för det. Man skulle referera till svåra franska filosofer och prata intrikat om komplexa psykoanalytiska begrepp. Jag har också träffat patienter som fått långa behandlingar av såna här terapeuter och som låter likadant med samma högtravande språk.

Chefer slutar, nya rekryteras

Den psykoanalytiskt orienterade chefen för den här enheten slutade helt nyligen. Jag får höra av en person med insyn att detta hänger samman med att den chefen inte ville vara med i den pågående omställningen. Flera andra psykoanalytiskt orienterade chefer har också slutat. Mathias Alvidius, chef för Psykiatri Affektiva, svarar på mina intervjufrågor via e-mail. Han skriver: "Vi har flera chefer som har slutat det senaste och vi är mitt uppe i ett ganska intensivt rekryteringsarbete. Om man som chef uppfattar att man vill att psykiatrin

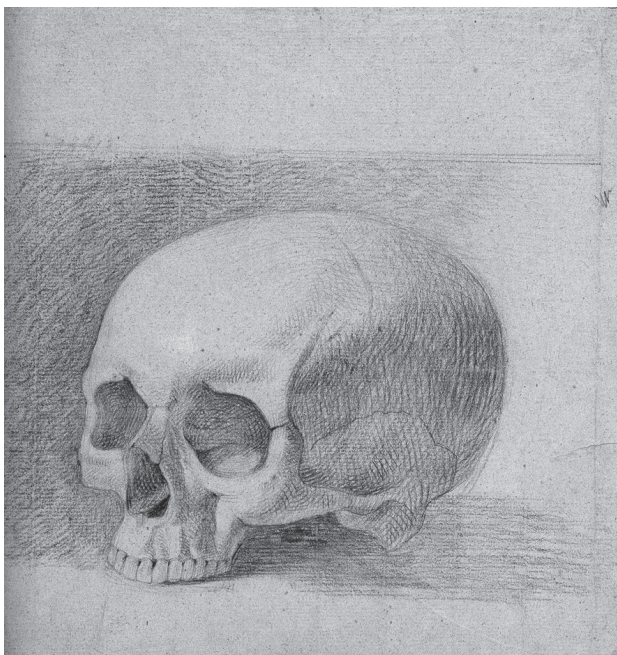
"Det var en rätt anspänd miljö där många var måna om att föra väldigt intellektuella samtal och få chefens uppmärksamhet för det."

ska vara på något annat sätt än det som motsvarar det uppdrag som vi fått, så tycker jag för egen del att det är ett respektabelt val att då göra något annat.”

Mathias Alvidius berättar att ett arbete pågår med att subspecialisera verksamheten. Det betyder att man samlar de medarbetare som arbetar med samma diagnosgrupper till samma enheter. Syftet är bland annat att skapa följsamhet till regionala medicinska riktlinjer. Enskilda medarbetare ska inte fritt kunna välja vilken vård de vill ge. När det gäller bipolär sjukdom, neuropsykiatriska diagnoser, ätstörningar och personlighetssyndrom har processen kommit relativt långt. ”Vårdprocess för affektiva sjukdomar har en längre resa att göra och kommer under 2024 ha ett tydligt fokus på att göra vården enhetlig och tillse att den följer aktuella riktlinjer”, skriver Mathias Alvidius.

Nya chefer håller på att rekryteras till två ombildade mottagningar som kallas Affektiv mottagning 1 och Affektiv mottagning 2. Här vårdas bland annat patienter med depression och ångestsjukdomar. Arbetet med att utveckla verksamheten kommer att dras igång när de nya cheferna är på plats. Om inriktningen på nya chefer skriver Mathias Alvidius: ”Man måste vilja genomföra det som är beslutat och som motsvarar det uppdrag vi fått av våra folkvalda politiker. Om man vurmar starkt för någon specifik form av behandling som inte är tänkt att vara en bärande del av vårt vårdutbud så låter det för mig som om man skulle ha svårt att göra ett gott arbete och trivas.”

Jag frågar Mathias Alvidius om han känner igen problematiken med att patienter omotiverat går åratals i psykodynamisk terapi. Han svarar: ”Ja, jag tror att det finns en viss sådan tendens. En del av arbetet ovan går ut på att

Dödskalle. Teckning av C. Landseer eller samtida, ca 1815. Från Wellcome Collection.

standardisera aktuella vårdprocesser så att det blir tydligt hur till exempel vården av en standardpatient med depression ska se ut, från utredning till avslut, vilka moment som ingår, hur de ska utvärderas och ungefär hur lång tid behandlingen förväntas ta.” Han skriver vidare att det finns ett behov av kostnadseffektivitet. ”För varje patient som får vård längre än nödvändigt, eller inadekvata insatser, så växer kön bestående av de som väntar.”

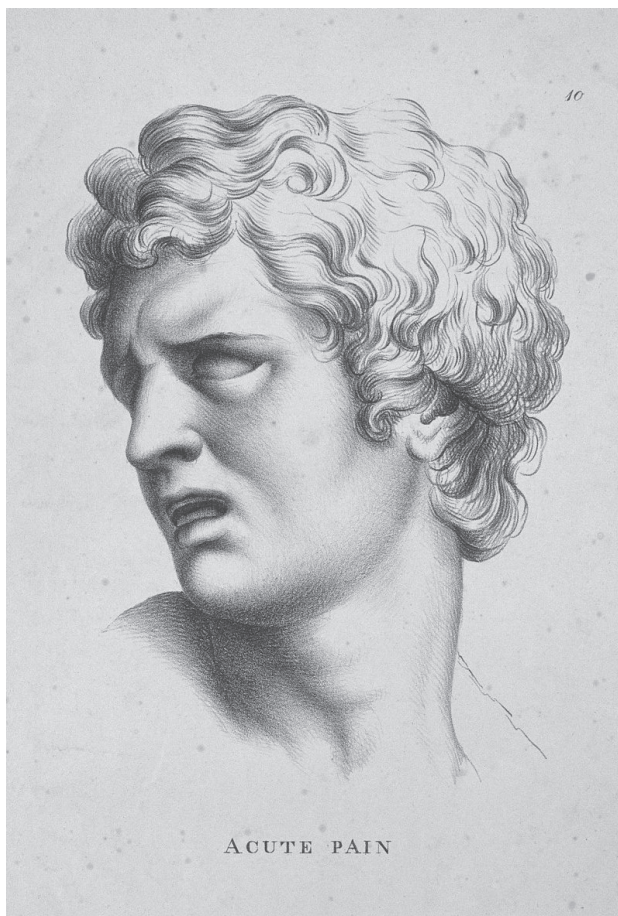
Det finns inga översiktliga data över hur långa behandlingar som ges och inte heller över vilka typer av psykoterapi som patienterna får. Mathias Alvidius skriver att arbete pågår med att skapa system för sådan statistik. ”Vi har dock fler medarbetare med KBT-inriktning idag än 2021, även om vi behöver förstärka ytterligare inom detta område.” Ett problem för Psykiatri Affektiva liksom generellt inom psykiatrin är att det råder brist på yrkesfolk med efterfrågade kompetenser.

När det gäller uppfattningen att KBT är mekaniskt och inhumant svarar Mathias Alvidius: ”Det kan säkert finnas enskilda medarbetare som har denna typ av uppfattning och som i så fall verkar vara baserade på fördomar eller en övertygelse som inte har saklig grund. I synnerhet chefer har ett stort ansvar att försöka motverka att sådana åsikter kommer till uttryck och tillse att det finns ett gott samtalssklimat för medarbetare.”

Frågan om vänskapskorruption vid anställningar besvarar Alvidius så här: ”Tjänstetillsättning ska ske utifrån meriter, såväl formella som erfarenhetsbaserade, och här ska förstås särskild hänsyn tas till om den sökandes kompetens eller inriktning motsvarar verksamhetens behov.”

Freuds lära på en grundläggande psykoterapiutbildning

Enligt Mathias Alvidius är det alltså stort fokus på omställning inom Psykiatri Affektiva. Men det finns ett område där omställningen över huvud taget inte har börjat. Det gäller en grundläggande psykoterapiutbildning som Psykiatri Affektiva ger. Utbildningen har en KBT-del och en psykodynamisk del. Den ges dels för läkare som håller på att specialisera sig till psykiatrer och ST-läkare, och

*Ett bortvänt ansikte, lidande av akut smärta.
Litografi av P. Simonau, 1822, efter C. Le Brun. Från
Wellcome Colection.*

dels för yrkeskategorier som sjuksköterskor, socionomer, arbetsterapeuter med flera. En av lärarna är psykoanalytikern Per Magnus Johansson.

För en analys av kurslitteraturen på den psykodynamiska delen av utbildningen har jag fått hjälp av Billy Larsson, filosofie doktor i psykologi och författare till boken 18 myter om Freud.

Den första titeln på listan med kurslitteratur är *Sorg och melankoli* av Freud. Här för Freud fram en felaktig och potentiellt farlig föreställning, nämligen att de självanklagelser som en självmordsbenägen person kan ha egentligen är vrede som riktas mot någon närstående. Om någon använder den här idén i psykoterapi kan det vara grund för en anmälan om felbehandling.

På litteraturlistan finns också ett kompendium med titeln *Den psykoanalytiska tekniken*. Det innehåller påståendet att patienten Anna O befriades från sina neurotiska symtom genom behandling hos Freuds kollega Breuer. Detta är en lögn som framfördes av Freud och Breuer i deras bok *Studier i hysteri* från 1895. Båda visste att Anna O fortfarande var mycket sjuk när Breuer avslutade sin behandling.⁵ Ingen litteratur på listan berör någon modern evidensbaserad form av psykodynamisk terapi som har fjärmat sig från Freuds teorier. Det handlar istället om gamla former av denna terapi och om psykoanalys.

Några av de personer jag intervjuar går eller har gått den här utbildningen. En av dem säger att man lägger för stor vikt vid Freuds skrifter och för lite vikt vid moderna psykodynamiska teorier. Hen är kritisk till att flera lärare och andra som arbetar med utbildningen är knutna till Freudianska föreningen. Deltagarna får ingen undervis-

Oidipus och Antigone av Charles Thévenin

ning i Socialstyrelsens riktlinjer för psykiatriska behandlingar. Budskapet är att man kan ge den terapi som passar en själv bäst att jobba med och som man bedömer är lämplig för patienten.

– Det är ju väldigt mycket referenser till Freud och det är väl inga konstigheter att kunna hänvisa till Freud i ett historiskt perspektiv, men det måste finnas något mer uppdaterat än Freud. Jag saknar aktuell forskning, säger en annan intervjuperson.

Invändningar från kursdeltagarna – om till exempel Freuds teori om pojkars sexuella dragning till sina mam-

mor och flickors till sina pappor – bemöts med att man måste se Freud i sin kontext, den tid och den kultur han levde i. Det här ligger i linje med vad Per Magnus Johansson säger i en intervju i Göteborgs-Posten. Han anser att man inte ska läsa Freud bokstavligt.

Jag ger Mathias Alvidius möjlighet att bemöta kritiken mot den grundläggande psykoterapiutbildningen. Han svarar så här: "För att utvärdera och kvalitetssäkra den grundläggande psykoterapiutbildningen har verksamhetens chef för ST-läkare och studierektor för ST-läkare fått i uppdrag av mig att gå igenom utbildningen. Om det bedöms att smärre eller större förändringar behöver genomföras så kommer så att ske."

Freuds lära på Göteborgs universitet

Freuds bärande teorier har aldrig varit trovärdiga. Ett skäl är att de är så uppenbart orimliga. Freud ansåg att små pojkar har en sexuell dragning till sina mammor och små flickor vill ha sex med sina pappor för att få ett barn, som då blir en ersättning för att de själva inte har en penis. Han menade att dessa omedvetna önskningar hos barn var den viktigaste förklaringen till psykisk sjukdom i vuxen ålder. Det finns inget som helst forskningsstöd för dessa idéer. Freud stödde sig på sina kliniska observationer framlagda i ett litet antal fallbeskrivningar. Han ansåg sig ha insyn i patienternas omedvetna och spekulerade fantasifullt om innehållet. Han fick ofelbart sina egna spekulationer att stämma med teorierna om barns sexualitet. Som nämnts ovan ljög Freud om patienten Anna O. Han ljög också om fallet Vargmannen. Freud påstod sig ha botat denna patient, men Vargmannen var psykiskt sjuk hela sitt liv.

Den traditionella psykodynamiska terapin bygger på psykoanalysen, även om betoningen på sexualitet till stor del har försvunnit. Det främsta arvet från Freud är fokuseringen på patienternas barndom och idén om terapins verkningsmekanism. Den anses vara att patienternas omedvetna processer görs medvetna med hjälp av terapeuten.

Hur kunde Freuds lära få så stort inflytande i Göteborg och hur är det möjligt att denna lära fortfarande sprids idag? Det går inte att förstå detta utan att vända blickarna mot Göteborgs universitet. Här har nya Freudinspirerade psykodynamiker lärts upp decennium efter decennium och gått till verksamhet i vården.

Idag utbildar Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, i psykodynamisk terapi både på psykologprogrammet och psykoterapeutprogrammet. På psykologprogrammet lär sig studenterna KBT och psykodynamisk terapi parallellt. På psykoterapeutprogrammet kan man välja mellan att läsa psykodynamisk terapi eller KBT. Psychoanalytikern Per Magnus Johansson har tidigare undervisat och varit en tongivande röst på psykologiska institutionen, men i dag har han inga uppdrag kvar där.

KBT har mycket bättre forskningsstöd än psykodynamisk terapi och det råder stor brist på KBT-terapeuter i vården. Därför frågar jag Kerstin Falkman, institutionens

Han ansåg sig ha insyn i patienternas omedvetna och spekulerade fantasifullt om innehållet.

perfekt, om hon tycker det är försvarligt att psykologiska institutionen utbildar lika mycket i psykodynamisk terapi som i KBT.

– Ja, det tycker jag. Jag tycker det är bra att studenterna får en bred bas att stå på, säger Kerstin Falkman.

På psykologprogrammets kurs Utredning och psykologisk behandling av individer I finns bland annat följande titlar i kurslitteraturen: *Introduction to the Practice of Psychoanalytic Psychotherapy* av Alessandra Lemma (2016), *Psykoanalytisk diagnostik* av Nancy McWilliams (2000), och *Psychoanalysis and Psychoanalytic Therapies* av Jeremy D. Safran och Jennifer Hunter (2020).

Jag undrar varför de som studerar psykodynamisk terapi ska ha läroböcker i psykoanalys. Kerstin Falkman skriver i ett mailsvar att Psykologiska institutionen inte lär ut psykoanalys. En förklaring till att begreppet psykoanalys ändå finns i titlarna på kursböcker är att det ofta används synonymt med psykodynamisk teori och praktik i litteraturen. ”För att hjälpa studenterna att skilja på begreppen tar kursledarna upp och diskuterar detta vid flera tillfällen under utbildningen,” skriver Kerstin Falkman. Studenterna får veta att begreppen är svåra att skilja åt på teorinivå, men när det gäller behandling finns en tydligare åtskillnad. Hon berättar också att studenterna både på psykologprogrammet och psykoterapeutprogrammet blir informerade om Socialstyrelsens riktlinjer för behandling vid psykiatriska diagnoser.

På litteraturlistan för psykoterapeutprogrammets kurs *Psykoterapeutisk teori och metod II*, psykodynamisk terapi finns sex titlar av Freud. Texterna är utgivna mellan 1900 och 1930. Även här har Billy Larsson hjälpt mig med

En sovande man drömmer om monster. Akvatint av F. Goya, 1796/98. Wellcome Collection

analysen av litteraturen. Den första boken är Drömtydning där Freud hävdar att alla drömmar är önskedrömmar, ofta med sexuellt innehåll. Ingen av texterna på listan handlar om psykoterapi. De övriga är en biografisk text om Leonardo da Vinci, artiklar om olika samhällsfeno-

men med mera. I den mån det finns implikationer för terapi är de felaktiga. Exempel på det är teorin om barns sexuella drifter och teorin att pojkar kan bli homosexuella på grund av en alltför nära bindning till modern.

Ett belysande prov på Freuds tänkande finns i texten *En illusion och dess framtid*. Här tar Freud upp frågan om varför kvinnan är mindre intelligent än mannen. Han menar att det nog inte beror på en medfödd skillnad utan på "att kvinnorna lider under det tidiga, hårda förbudet att vända sina tankar mot det som skulle intresserat dem mest, nämligen könslivets problem".

Jag frågar Kerstin Falkman om hon anser att den här litteraturlistan är förenlig med högskolelagens krav på vetenskaplighet. Uppenbarligen är frågan svår att hantera, för jag får ställa den tre gånger innan hon svarar. Slutligen skriver hon: "Den är förenlig med högskolelagens krav på vetenskaplighet då den finns med för att belysa ursprunget till dagens psykodynamiska teori och praktik och belysa skillnader mellan då och nu och ligga till grund för en kritisk diskussion."

Det här stämmer inte riktigt med vad studierektorn för psykoterapeutprogrammet, Karin Grip, skriver i ett mailsvar: "Att enbart använda äldre litteratur och få eller inga aktuella vetenskapliga artiklar skulle eventuellt kunna vara relevant om det rörde en kurs om ett historiskt perspektiv på psykodynamisk teori. Men någon sådan kurs innefattar inte psykoterapeutprogrammet."

Både Kerstin Falkman och Karin Grip betonar att psykoterapeutprogrammet ska göras om. Ett omfattande kvalitetsarbete pågår. 123 år efter att Drömtydning kom ut är Psykologiska institutionen så pass mogen för moder-

nisering att Freuds böcker och artiklar ska tas bort från kurslitteraturen. Om Falkman och Grip är medvetna om att de är lite sent ute, så är det inget de ger uttryck för. ✍

Charlotta Sjöstedt
charlotta.sjostedt@telia.com

Referenser

1. Sjöstedt, Charlotta. "Freuds vetenskap levande i Göteborgs psykiatri". *Folkvett*, nr 1 (2021): 7-26.
2. Kriisa, Lennart. "KBT-psykologerna behöver bli fler". *Psykologtidningen*, nr 6, 30 september 2021.
3. Ekman, Cecilia. "Är Göteborg Sveriges Freud-näste?". *Göteborgs-Posten*, 31 juli 2022.
4. de Gregorio, Josefin. "'Sekt', 'kult' – vad sker i Göteborgs psykiatri?". *Svenska Dagbladet*, 13 november 2022.
5. Crews, Frederick. *Freud: The Making of an Illusion* (2017).

Kunde vi ha fått fler att vaccinera sig mot covid-19 – och snabbare?

Den mångårige "voffaren" **Mattias Öhman**, forskare i nationalekonomi vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) vid Uppsala universitet, lyfter fram resultat av en studie som han tillsammans med två kollegor genomförde om samband mellan intelligens och vaccinationsgrad.

NÄR COVID-19 UNDER FÖRSTA halvåret 2020 drog över världen och utvecklades till en pandemi var det många som hoppades på ett snabbt framtagande av ett vaccin. Alla insåg att de kraftiga åtgärder med nedstängningar och andra begränsningar som många länder vidtog skulle bli oerhört kostsamma, i såväl pengar som mänskligt

lidande. Lyckligtvis fanns det, trots initiala farhågor om att det kunde dröja flera år, flera vaccin tillgängliga redan i slutet av året.

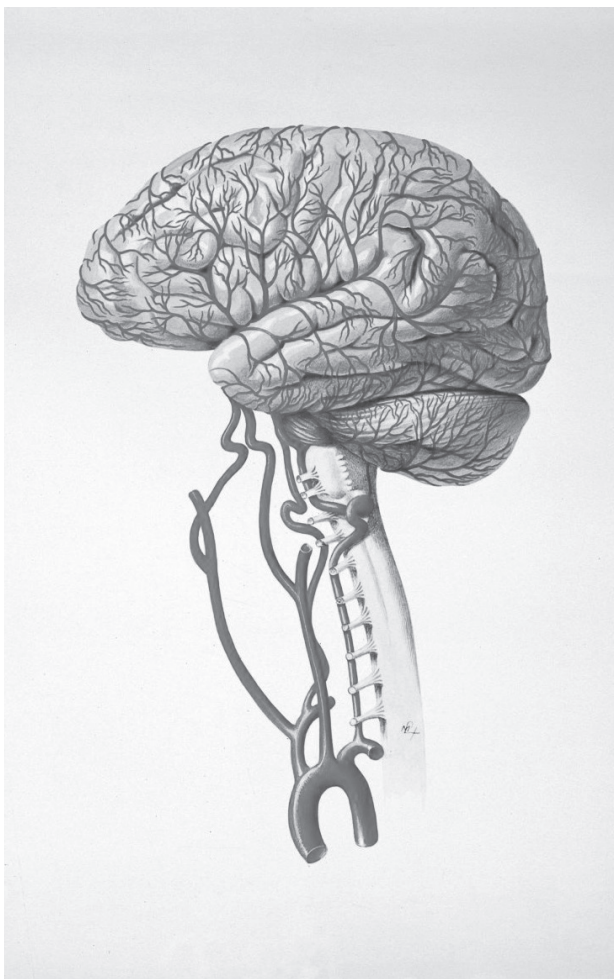
Det här är emellertid inte en artikel om covid-19 eller om prestationen att på kort tid utveckla och massproducera ett vaccin mot en ny sjukdom. Den här artikeln handlar om vilka människor valde att ta vaccinet och hur snabbt de gjorde det, samt om den strategi som de allra flesta länder valde att distribuera sitt vaccin på.¹

De allra flesta läsare av *Folkvett* har säkerligen stött på allsköns vaccinomståndare och funderat på vilka dessa egentligen är. I en studie publicerad i *Journal of Health Economics* studerade undertecknad och två kollegor, Mi-

kael Elinder² och Oscar Erixson³, sambandet mellan kognitiv förmåga (det vill säga intelligens eller IQ) och att ha tagit den första vaccindosen mot covid-19. Vi studerade även huruvida den strategi som vaccinprogrammet använde spelade roll för vilka som tog vaccinet (sett till kognitiv förmåga).

Först och främst behöver det nog förklaras hur en sådan studie över huvud taget går att genomföra. Eftersom Sverige länge har använt sig av personnummer och har haft ett välfungerande system för insamling av statistik, finns det för forskare stora möjligheter att studera i stort sett hela den svenska populationen under en lång tidsperiod. Det vill säga, det är möjligt att följa alla folkbokförda individer i Sverige under många år. Detta är i stort sett unikt för Sverige och de nordiska länderna, vilket väcker avundsjuka hos utländska forskare. I de register som finns tillgängliga för forskare – givet godkänd etikprövning, sekretessprövning och löpnummeranonymisering av data – finns bland annat uppgifter om ålder, bostadsort, utbildningsnivå, inkomster, och familj, med mera. Denna data kan beställas från Statistiska Centralbyrån (SCB). En fördel är att den i grunden samlas in av andra skäl än forskning, till exempel av Skatteverket för att bedöma hur mycket skatt någon ska betala. Data är därför generellt av mycket hög kvalitet.

Men kognitiv förmåga då, hur kan vi veta något om den? Jo, under de år som i stort sett samtliga män genomgick värnplikt i Sverige gjorde man vid mönstringen ett test av den kognitiva förmågan, eller kort sagt intelligensen. Detta register finns digitaliserat och är, liksom uppgifterna från SCB, tillgängligt för forskare och kan

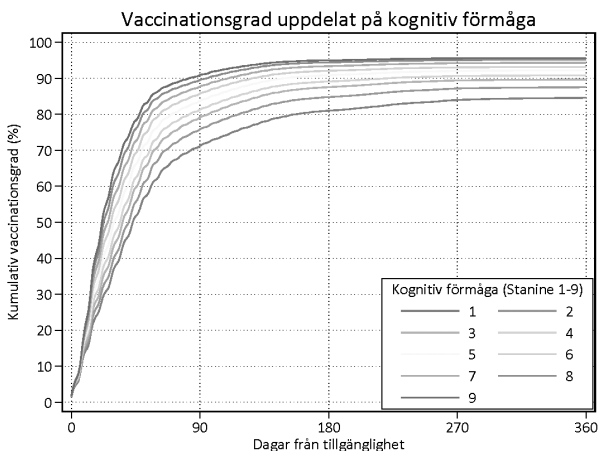
Hjärna: sidovy. Färglitografi av Brocades Great Britain Ltd. Från Wellcome Collection.

beställas från Krigsarkivet. Det innebär att vi kan se, för den del av populationen som mönstrade (inklusive de kvinnor som gjorde så), vilken kognitiv förmåga individen bedömdes ha. Det fanns dessutom incitament att göra så bra ifrån sig som möjligt på testerna eftersom man fick en ”bättre” tjänst om man fick bra resultat.⁴ Måttet på kognitiv förmåga är fördelat på en så kallad Stanineskala, där 1 poäng är lägst och 9 poäng högst.⁵

För den manliga delen av populationen har vi alltså även tillgång till information om kognitiv förmåga på individnivå. På motsvarande sätt har vi uppgifter om, och i så fall när, individen vaccinerats mot covid-19 (fast för hela den svenska populationen). Individer som inte förekommer i vaccinregistret hos Folkhälsomyndigheten har inte tagit vaccinet – åtminstone inte i Sverige.

Allt detta sammantaget innebär att det finns data på individnivå rörande såväl kognitiv förmåga som inkomst och utbildning. Och naturligtvis – tror jag läsaren nu förstår – är det enkelt att räkna ut om två syskon är tvillingar. Detta kommer att spela roll längre fram.

Tillbaka till studien. Vi ville alltså undersöka om det fanns ett samband mellan kognitiv förmåga och att ha tagit vaccin mot covid-19, vilket var möjligt för oss att titta på för individer mellan 42 och 59 år gamla (år 2021) som mönstrat, drygt 750 000 män. Vi följde individerna från den första dagen det var möjligt för individerna att vaccinera sig (givet ålder och region) upp till och med dag 360, det vill säga i under ungefär ett års tid.⁶ Vi räknade sedan ut den kumulativa andelen som vaccinerat sig på dagsnivå för respektive poäng på kognitiv förmåga. Resultatet framgår i Figur 1.

Figur 1

Mönstret är, minst sagt, slående. Det visade sig att sannolikheten att ha tagit den första dosen vaccin mot covid-19 var perfekt sorterad på kognitiv förmåga från den första till den sista dagen. Ju högre kognitiv förmåga, desto snabbare tog individen vaccinet. I slutändan är skillnaden i vaccinationsgrad mellan de med högst respektive lägst kognitiv förmåga ungefär 10 procentenheter (95 respektive 85 procents vaccinationsgrad). Vid dag 90 var skillnaden ungefär 20 procentenheter (90 respektive 70 procent). Om man istället tittar på hur lång tid det tog att nå 80 procents vaccinationsgrad var det ungefär femtio dagar för de med högst kognitiv förmåga, medan det dröjde ungefär hundrafemtio dagar för de med lägst poäng – en skillnad på hundra dagar! Att det var viktigt att nå en hög vaccinationstäckning snabbt för att minska påfrest-

ningen på bland annat sjukvården torde vara välbekant för läsaren, så att finna denna skillnad mellan grupperna är anmärkningsvärt.⁷

Men det finns ju mycket som kan förklara den här typen av skillnader. Bostadsort, utbildning, inkomst, uppväxt, med mera. Vi gick därför vidare i analysen för att se om sambandet var robust även när vi tog hänsyn till den typen av faktorer. Det var nu tvillingar blev intressanta; vi hade möjlighet att jämföra tvillingbröder samtidigt som vi tog hänsyn till faktorer som inkomst, utbildning och civilstatus. Tvåäggstvillingar delar vanligen uppväxtmiljö, men bara ungefär 50 procent av generna, exakt vilka är slumpmässiga. Det innebär att de ofta har väldigt lika sociala bakgrunder, samtidigt som den kognitiva förmågan skiljer sig åt med minst 1 poäng på Stanineskalan för hela 70 procent av tvillingbröderna. Men trots att vi tog hänsyn till allt detta kvarstod sambandet mellan kognitiv förmåga och vaccination.⁸

Vi kunde därför slå fast att det fanns ett robust och starkt samband mellan kognitiv förmåga och att ha tagit vaccinet mot covid-19. Nu föreställer jag mig att många läsare konstaterar att vi har lyckats identifiera gruppen vaccinmotståndare.⁹ Det kommer dock att visa sig vara en förhastad slutsats.

Forskning har visat att individer med låg kognitiv förmåga i högre utsträckning har sämre hälsa och att de drabbades hårdare av covid-19 i form av dödsfall.¹⁰ Det var därför framför allt den gruppen man hade velat nå med vaccinet. Fanns det något som kunde ha gjorts för att höja, och framför allt snabba på, vaccinationsbenägenheten i denna grupp?

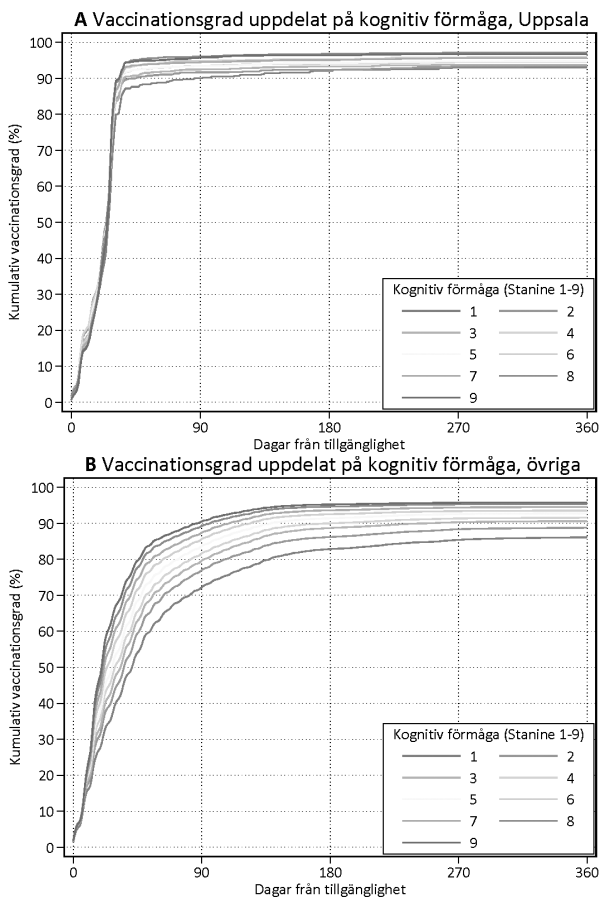
I stort sett hela världen – åtminstone västländerna – använde sig av en så kallad *opt-in*-strategi för sina vaccinationsprogram. Det innebär att individerna själva behövde boka sin vaccinationstid (eller gå till en drop-in) för att sedan ta vaccinet. Detta kombinerades med en massiv informationskampanj där det, inte minst i Sverige, involverades kändisar med förhoppningen om att förmå människor att boka tid.

Det fanns dock ett ställe som tänkte annorlunda: Region Uppsala. I regionen vände man uppochner på strategin och tillämpade vad som kallas för en *opt-out*-strategi för

åldersgruppen 50 år och äldre. Det innebar att individerna fick en tid för vaccination utan att själva behöva gå igenom processen att boka tid. Inom beteendekonomin (ett numera starkt forskningsfält inom nationalekonomi) kallar man detta för en *nudge*. Det vill säga, individen är fri att göra som den vill, men samhället ”hjälper” individen att ta (ur ett samhällsperspektiv) ”rätt” beslut. Och detta är viktigt att förstå: ingen tvingades att ta vaccinet, och det fanns ingen sanktion förknippad med att helt enkelt inte dyka upp. Det enda man gjorde var att förenkla processen för individerna.

Hur stod sig då denna strategi jämfört med *opt-in*-strategin som alla andra använde? Kvarstod sambandet mellan kognitiv förmåga och sannolikheten att ta vaccinet? Och hur lång tid tog det för folk att bli vaccinerade? Detta framgår i Figur 2.

I panel (a) framgår vaccinationsgraden för män mellan 50 och 59 år i Region Uppsala, det vill säga individer som fått en förbokad tid. Panel (b) redovisar motsvarande samband för övriga regioner. Skillnaderna är betydande. I Region Uppsala kvarstod i stort sett ingen skillnad i tidpunkt för vaccination mellan grupperna med olika kognitiv förmåga. Dessutom nådde gruppen med lägst poäng samma vaccinationsgrad som individerna med högst poäng i resten av Sverige, ungefär 95 procent. Genom att använda *opt-out* tycks vaccinationsgraden ha ökat med ungefär 6 procentenheter för gruppen med lägst poäng, vilket under en pandemi är en betydande skillnad. Även de med högre kognitiv förmåga landade totalt sett på en högre vaccinationsgrad.

Figur 2 a och b

Detta resultat bör vara en lärdom. Visserligen tycks det vara så att individer med låg kognitiv förmåga i lägre utsträckning valde att ta vaccinet, men det berodde kanske inte så mycket på att de var vaccinomståndare som på att det helt enkelt var komplicerat att boka en tid för vaccination. En *opt-out*-strategi kunde snabba upp vaccinationstakten för utsatta grupper och öka vaccinationsgraden för alla. Det gjorde den dessutom mer jämlik.

Med dessa resultat i bakhuvudet är det inte svårt att tro att pandemin kunde ha förkortats, och många liv besparats, om vaccinationsprogrammen varit organiserade på annat vis. Det bör vara en lärdom till nästa gång.

Hur kommer det sig förresten att Region Uppsala valde en strategi som ingen annan använde? Det visade sig att en medarbetare i regionen en tid före pandemin läst en kurs i beteendekonometri och insett att förbokade tider kunde fungera som en *nudge* och hade lyckats få med sig de ansvariga för vaccinationsprogrammet. 📖

Mattias Öhman

Slutnoter

1. Artikeln kommer inte heller att handla om huruvida det var "bra" att ta vaccinet. Åtminstone i efterhand vet vi att de vaccin som användes huvudsakligen var effektiva.
2. Docent och forskare i nationalekonomi vid Nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet.
3. Forskare i nationalekonomi vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) vid Uppsala universitet.
4. Det kan naturligtvis diskuteras huruvida en tjänst är "bra" om man inte ville göra värnplikt, men psykologer har undersökt om resultaten på testerna från mönstringen överensstämmer med vanliga IQ-test och funnit att så är fallet (Mårdberg and Carlstedt, 1998).

5. Staninefördelningar har medelvärde 5 och en standardavvikelse på 2. Fyra procent har 1 respektive 9 poäng medan tjugo procent har 5 poäng.
6. Det skedde i stort sett inga nyvaccinationer efter denna tid.
7. Som tidigare nämnts mönstrade även en del kvinnor. I vår data har vi knappt 3 000 kvinnor med information om kognitiv förmåga. Sambandet med vaccination ser liknande ut.
8. För mer detaljerad beskrivning av metoden och exakt vad vi kontrollerade för hänvisas till den publicerade artikeln.
9. Men även den som vill dra en sådan slutsats bör erkänna att en vaccinationsgrad på 85 procent måste betraktas som mycket högt.
10. Se till exempel Batty et al. (2021) och Deary et al. (2021).

Referenser

- Batty, George David, Ian J. Deary och Catharine R. Gale. "Pre-pandemic cognitive function and COVID-19 mortality: prospective cohort study". *European Journal of Epidemiology* 36: 559–564 (2021). DOI: 10.1007/s10654-021-00743-7
- Deary, Ian J., W. David Hill och Catharine R. Gale. "Intelligence, health and death". *Nature Human Behaviour* 5: 416–430 (2021). DOI: 10.1038/s41562-021-01078-9
- Elinder, Mikael, Oscar Erixson och Mattias Öhman. "Cognitive ability, health policy, and the dynamics of COVID-19 vaccination." *Journal of Health Economics* 91: 1–10 (2023). DOI: 10.1016/j.jhealeco.2023.102802
- Mårdberg, Bertil och Berit Carlstedt. "Swedish Enlistment Battery (SEB): Construct Validity and Latent Variable Estimation of Cognitive Abilities by the CAT-SEB". *International Journal of Selection and Assessment* 6: 107–114 (1998). DOI: 10.1111/1468-2389.00079

En solskenshistoria

Att bronsålderns nordbor dyrkade solen tycks vara en grundmurad sanning för arkeologer och andra. Ett starkt argument anses hällristningarnas cirkelformer vara. Men arkeologen **Jonathan Lindström** ifrågasätter solteorin. Artikeln har tidigare publicerats i Populär arkeologi 2018, men detaljer kan skilja.

DET ÄR SJÄLVKLART att vi då och då upptäcker att våra arkeologiska föreställningar inte stämmer. Nyligen väckte det internationell uppmärksamhet att en av de finaste krigargravarna på Birka inte är en mansgrav utan en kvinnograv, vilket stötte på visst motstånd men ändå har accepterats brett. Men vid sidan av genusproblematiken tror jag att det kan finnas andra systematiska och omfattande feltolkningar, som förs vidare av ren slentrian utan att ifrågasättas.

Min huvudmisstänkt är bronsålderns solkult, som en gång för alla tycks vara en grundmurad sanning. Den är så självklar att den helt genomsyrar vårt språkbruk. Bronsålderns bilder i sten och metall omnämns som solkors, solstativ, solvagnar, solskivor, solhästar, solgudar och solsymboler. Solen genomsyrar också den populära versionen av bronsåldern. I Skandinavians främsta arkeologiska museum, Moesgårds museum i Danmark, står solen i fokus i bronsåldersutställningen, och ett samarbetsprojekt mellan olika museer i norra Europa kring bronsåldern kallas ingenting mindre än "Empire of the Sun".

Bronsålderns religion framställs som en solreligion, där soldyrkarna var besatta av solens dygns cykel. Det här solpaketet innehåller också perspektivet att hällristningarna i första hand föreställer ritualer och bara i andra hand myter, alltså ett slags bildreportage från senaste kultparty i

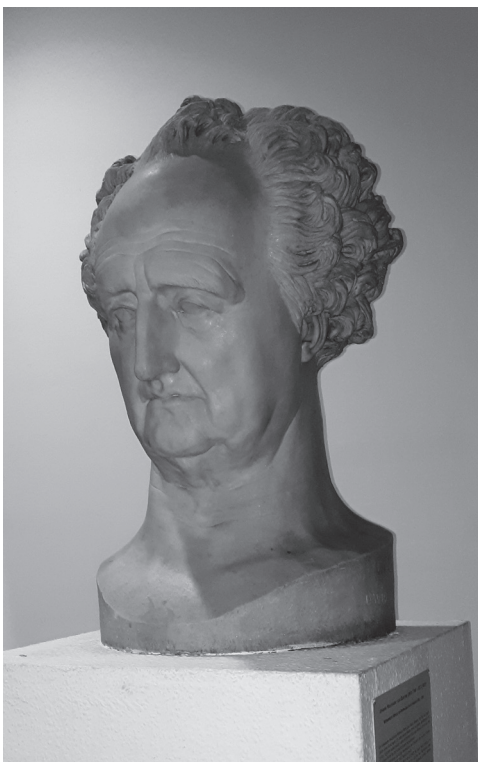
stället för de gudasagor som man annars kunde förvänta sig.

Allvarligare är att den unika solreligion som målas upp för bronsåldern är så annorlunda mot den fornnordiska religion vi känner från skriftliga källor (och för övrigt så gott som alla andra kända religioner). Solreligionen förutsätter därmed ett omfattande religionsskifte vid bronsålderns slut, eller senast framåt folkvandringstiden, för att vi ska nå fram till asatron. Det innebär ett skifte, minst lika omfattande som kristnandet, men utan kyrkans organisation, resurser och skriftkultur. Förbryllande är också att asatron har så mycket gemensamt med andra indoeuropeisktalande folks religioner och myter. Eftersom bronsålderns nordbor med all sannolikhet talade ett indoeuropeiskt språk, måste vi alltså förutsätta att deras tänkta solmytologi var en unik och självständig uppfinning, som hade övertrumfat den mytologi som infördes med det indoeuropeiska språket.

Allt det här är underligt, men ändå accepterat bland många arkeologer. En orsak till detta är sannolikt att tanken om solreligionen i över ett sekel har upprepats så många gånger av inflytelserika arkeologer, att den har blivit en självklar grund att stå på när man blickar ut över forntiden, före de skriftliga källornas tid. Men det är inte bara arkeologerna som badar i sol.

En som var tidigt ute med solkulten var romantikens store diktare Goethe. Han skrev:

Om jag blir tillfrågad om det överensstämmer med min natur att dyrka solen, säger jag ... "Fullständigt!". För det är ... en uppenbarelse av det högsta och faktiskt det mäktigaste som någonsin har givits oss dödliga att uppleva. Jag dyrkar den

Goethe. Marmorbyst (kopia) av Pierre Jean David d'Angers.

i Guds ljus och skapande kraft, genom att vi enbart genom den lever, rör oss och existerar, och tillsammans med oss alla växter och djur.

Med språkforskare som framför allt Max Müller, förvandlades romantikernas soldyrkan till något som framstod som vetenskapligt belagt. Genom filologiska analyser

tyckte sig Müller kunna visa att ursprunget till alla religiösa myter var en uråldrig solkult. Han menade till och med att säga "God morgon" var en solritual. Sedan länge har religionshistorikerna avfärdat hans teorier. Men trots att många samtida forskare var kritiska – en av dem bevisade med Müllers egen tolkningsmetod att Müller själv inte fanns, utan bara var en solmyt! – så fick hans idéer stor spridning.

En ursprunglig arisk solreligion var tilltalande för nationellt lagda germanska folk, som hade tröttnat på de "semitiska religionerna" judendom och kristendom. Den tidens new age-are, exempelvis teosoferna, tog upp solkulten i sin världsbild. Solreligionen kom att kombineras med fantasier om germanernas högtstående ursprung och med antisemitism. Filologin kombinerades med darwinismen för att ge det hela ytterligare vetenskapligt sken, och därmed rasbiologisk förankring. Det var för övrigt i den här atmosfären som Jesus "räddades" från att vara heljudisk genom att hans far påstods ha varit en romersk soldat. Inte german, men åtminstone indoeuropé.

Åren kring sekelskiftet 1900 grundades nyhedniska sällskap, där man ägnade sig åt soldyrkan vid tiden för solstånden, tyska folkdanser, bar runt banér med det urgermanska "solhjulet" som symbol, sjöng "germanska" ballader, läste panteistiska dikter och elddikter och avslutade med att hoppa genom brasor. På 1920-talet brukade general Ludendorff tillsammans med några unga män ge sig ut i skogarna utanför München, tända en brasa och offra hästar till Tors ära. Senare kom nazisterna att instifta sommarsolståndet som en offentlig högtid. Redan 1908 skapades en flagga med hakkorset (en

En ursprungligen åttaekrig cirkelfigur på Hemstaristningen i Uppland, 1400 f.Kr. Under cirkelfiguren finns en livlig scen som möjligen föreställer en jätte i bråk med tvillinggudarna.

Foto: Jonathan Lindström

påstådd livsenergisymbol) inskrivet i en "solcirkel". Den blev en nazistsymbol kring 1920 då den röda bakgrunden symboliserade det ariska blodets renhet. En tanke var att om man över huvud taget skulle ägna sig åt religion, så var solkulten, också kallad solarism eller helioteism, det mest rationella.

Den välkände myttolkaren och kultgrundaren Carl Gustav Jung var övertygad om att människor ärvde kollektiva minnen, biologiskt inskrivna i det undermedvetna. Han och hans assistenter intervjuade därför psykotiska tyska mentalpatienter, vars undermedvetna ansågs vara lättare tillgängliga, och trodde sig på det sättet utforska den nedärvda förhistoriska ariska solreligionen, med solguden i centrum.

Hur påverkades Nordens arkeologer av dessa solkultströmningar? När de under senare delen av 1800-talet allt oftare började uppfatta bronsålderns hällristningar, inte som historiska scener utan som religiösa lämningar, tycks Max Müllers tankegångar direkt och indirekt ha inspirerat dem. Danska arkeologer som Jens Jacob Worsaae och Sophus Müller talade tidigt om soldyrkan och fyndet av solhästecipaget från själländska Trundholm, som publicerades 1903, förstärkte naturligtvis uppfattningen om solens roll. De svenska arkeologerna Oscar Almgren och Oscar Montelius anslöt sig bland andra till tanken på en framträdande solkult och solgud under bronsåldern, liksom senare religionshistorikern Åke Ohlmarks, även om han också såg likheter med asatron. De egentliga argumenten för solkulten var dels att hällristningarnas cirkelfigurer hade samma form som solen, dels sporadiskt och subjektivt utplockade myt-, ritual- och folktroanalogier. Resultatet var en bronsåldersreligion fullständigt unik i historien. Att något sådant kunde accepteras och bli allmängods har rimligen underlättats både av Max Müllers tankegångar och av att den ariska solkulten var så populär, framför allt inom tyskspråkig kultur, som vid den här tiden hade stort inflytande på Norden.

Från omkring 1960 vände arkeologerna sitt intresse bort från religionen, annat än som socialt fenomen. Bronsålderns solmyter och solkult hamnade i träda, men från omkring 1990 blommade de igen, och de senaste tre årtiondena har solen dominerat bronsåldersreligionen, kanske som aldrig förr. Solreligionen tas för given, medan den obehagliga anknytningen till romantiken, ariska spekulationer, jungianer, soldyrkare och nazister har sjunkit in i en glömska som har gjort den rumsren.

I stället tycks den drygt sekelgamla solreligionen på något märkligt sätt uppfattas som något betydligt mer ursprungligt, välbelagt och självklart. Religionshistorikern och arkeologen Andreas Nordberg konstaterade för ett årtionde sedan, att arkeologin ofta har mer eller mindre isolerat sig från den allmänna religionsforskningens utveckling. Försöken till tvärvetenskap har varit vällovliga men inte riktigt fullföljts. Resultatet har blivit att tolkningsmodeller som fångades upp av arkeologerna för ett sekel sedan och mer har överlevt, trots att de är föråldrade.

Alltså, den solreligion som dagens framstående bronsåldersforskare lyfter fram ska inte ratas på grund av ett politiskt belastat förflutet. Det bidrar enbart till att förklara dess tidigare popularitet. Avfärdandet sker helt enkelt för att den är vetenskapligt dåligt underbyggd och mest

**Tolkningsmodeller
som fångades upp av
arkeologerna för ett
sekel sedan och mer
har överlevt, trots att
de är föråldrade.**

bygger på traditionens makt, ett gott exempel på okritiskt grupptänkande.

Bronsåldersforskare har framhållit att bronsåldern socialt och ekonomiskt på vissa sätt kan liknas vid en första vikingatid. Jag tror att detsamma i viss mån också gäller religionen, det vill säga att bronsålderns mytologi kan ha liknat den vikingatida. Det har också den fördelen att vi inte behöver förutsätta något drastiskt och orealistiskt religionsskifte under mellantiden.

I den fornnordiska mytologin har solen en undanskymd roll. Det finns ingen framstående solgud. Vi får veta att solen dras över himlavalvet av en häst, och i övrigt nämns solen mestadels i par med månen. De två himlakropparna har sin främsta betydelse för tideräkningen, som kalendrisk redskap. Strax efter skapelsen ordnar gudarna deras banor för att de och människorna ska kunna tälja tiden. Vid Ragnarök slukas sol och måne av ulven, vilket blir slutet på människornas tidsålder, världen. Större delen av mytologin handlar i stället om gudarnas olika förehavanden och äventyr, där solen och månen närmast har små, passiva statistroller.

Ser vi nyktert på bronsålderns bilder är det egentligen bara Trundholmsmotivet, hästen som drar en cirkelfigur, som säkert kan sägas föreställa solen (eller månen). Men de avbildningarna är lätträknade; de är bara något dusin, en bråkdel av övriga tusentals figurer bland skepps-, människo- och djurfigurer. Alltså samma proportion som i de fornnordiska källorna. Cirkelfigurer förekommer inte sällan parvis och kan då tänkas föreställa sol och måne.

Cirkelkors har knappast primärt föreställt solen. Dels drar Trundholmsmotivens hästar inte hjulkors, dels blir de

fyra ekrarna obegripliga. Sådana har veterligen aldrig iakttagits på solen. Däremot är det rimligt att tolka ekrarna som det fornnordiska årets fyra högtider markerade i ett årshjul. Att framställa året som ett ekrat hjul, där ekrarna markerar dess indelning, är mycket vanligt inom folklig kultur världen runt. Mer komplicerade cirkeltecken på hällristningarna och även Trundholmsekipaget cirkelskiva kan ha inspirerats av den cirkelformade delen på kalenderstavar, som återgav kalenderns olika tidscykler.

Generöst kan vi också erkänna att den spridda historien om hur två kamrater eller bröder, som de baltiska heliga tvillingarna eller finska Väinämöinen och Ilmarinen, räddade sol och måne undan fångenskap hos någon monst-ruös varelse, förmodligen var populär redan under brons-åldern. Det kan vara den hjältebragden i olika varianter som finns återgiven på bronsrakknivar och på Kiviksgravens hällar. En aspekt av solen kan också ha personifierats

som ett kvinnligt väsen. Inom jämförande indoeuropeisk forskning är en underskön gryningsgudinna på en ö i öster tydligt skönjbar. Gryningsgudinnan kan ha tillhört bronsålderns gudaförsamling och hennes existens antyds av den romerske historieskrivaren Tacitus i dennes beskrivning av folken kring Östersjön i Germania. Fragment av henne kan ha bevarats i beskrivningen av fornnordiska gestalter, som jättinnan Gerd med sina lysande armar och Siv med guldhåret. Inte solkult, men en liten solmyt i alla fall. Sammanfattningsvis är en viktig lärdom att arkeologer å ena sidan inte passivt bör acceptera äldre paradigm, å andra sidan inte bör vara ”okritiskt kritiska” och utan granskning slänga hela paradigmets överbord. Så förutsättningslöst som möjligt bör vi söka mönster i empirin, i det här fallet de källor som erbjuds av arkeologin, religionshistorien, indoeuropeistiken och folkloristiken. I övrigt kan vi utfärda samma rekommendationer för bronsålderns som för nutidens soldyrkan. Lite sol är alltid trevligt, men för mycket sol blir fel. 🌞

Jonathan Lindström

Referenser

- Lindström, Jonathan. “Allt annat än en solskenshistoria”. *Populär Arkeologi*, nr 5/2018.
- Lindström, Jonathan. “Inget vanligt klotter: Kalenderstaven”. *Populär Arkeologi*, nr 3/2020.
- Noll, Richard. *The Jung Cult: Origins of a Charismatic Movement* (Princeton: 1994).
- Nordberg, Andreas. *Fornnordisk religionsforskning mellan teori och empiri* (Uppsala: 2013).

Nya rön eller nytt vin i gamla lägrar?

Fil. mag. i historia och fram till nyligen 1:e intendent på Armémuseum, **Thomas Roth**, går igenom olika välspredda myter om Sveriges historia. Artikeln har tidigare publicerats i Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift nummer 3/2023. (Detaljer kan skilja.)

ATT ÄLDRE FORSKNING och hävdvunna sanningar inom olika vetenskapliga områden ständigt ifrågasätts är ett tecken på utveckling och framåtskridande. Att detta sker inom det historiska forskningsfältet är även det ett bevis på en ständigt pågående process, även om man kanske inte kan tala om nya epokgörande upptäckter till gagn

för mänskligheten. Det finns naturligtvis historiska fakta som är svåra att ifrågasätta; att kung Gustav I verkligen dog 1560 och att första världskriget upphörde genom det eldupphör som trädde i kraft klockan 11 den 11 november 1918 (11/11 – ett av världshistoriens enklaste datum att minnas!) torde till exempel vara svårt att motbevisa. Dock har begreppet ”historia i gungning” använts med varierande framgång, inte minst i mer eller mindre populära massmedier från 1980-talet och framåt. Går man något längre tillbaka hittar man Lauritz Weibulls, historieprofessor i Lund 1919–38, kritiska tolkning av Nordens äldre historia, där han ifrågasatte i stort sett allt som tidigare skrivits i ämnet. Weibull hävdade bland annat att det inte alls var den danske kungen Kristian II som stod bakom Stockholms blodbad.

Inriktningen kom att kallas den källkritiska- eller den Weibullska skolan. Även hans yngre bror Kurt, professor i historia vid Göteborgs högskola 1927–53 (!), var en företrädare för denna inriktning, dock i mindre bildstormande omfattning än den äldre brodern. Bägge bröderna kan sägas ha fått sin inspiration från Leopold von Ranke, ännu en professor som stod för omvärderingar och kritik över föråldrade uppfattningar. Von Ranke var verksam i Berlin 1825–71 och hans valspråk var det epokgörande ”historia som den egentligen var” (fast han sade det på tyska).

Omvärdering av det historiska skeendet kan dock tendera till att forskningen om historia blir en bokstavligt talad historisk forskning, som står och stampar på samma plats eller år, med ständiga nya vinklingar som exempelvis om vad som hände på Stortorget i Stockholm den 17 november 1520 då blodbadet (troligen?) ägde rum.

Omvärderingar eller nya värderingar?

Ett intressant exempel på modernare omvärderingar är Ed Rayners och Ron Staplys bok *Debunking History – 151 Popular Myths Exploded*. De bägge herrarna, som är motsvarande gymnasielärare i historia i Storbritannien, behandlar diskussionsämnen och frågor inom inte bara brittisk historia; de behandlar även den amerikanska, den franska och den ryska revolutionen, amerikanska inbördeskriget och de bägge världskrigen. Främst är det dock brittisk historia som i vid mening diskuteras. För att bara göra några enstaka nedslag, så visar författarna att det så kallade "Boston Tea Party" 1773 inte orsakade den amerikanska revolutionen, att kung Georg III knappast kan

beskyllas för att ha varit tyrann och att Napoleons invasionsplaner 1805 inte var ett reellt hot mot Storbritannien. Det rör sig inte om någon djupare källkritik, snarast om enkel faktaundersökning, men boken blir inte mindre intressant för det.

Vissa frågor som tas upp torde vara ganska okända även för en initierad svensk läsekrets. Två exempel: premiärminister Harold Wilson ljög verkligen om devalveringen av pundet 1967, och hans efterföljare Margaret Thatchers stora politiska insats var framför allt att hon försköt det brittiska politiska mönstret från korporativism till individualism. Det var också ett strategiskt riktigt beslut av föregångaren Churchill att försöka försvara Kreta i maj 1941, trots att resultatet blev ännu en i raden av brittiska katastrofer under andra världskrigets första år, vilka inletts med det misslyckade fälttåget mot Norge i april 1940.

I boken *Hur är det med Macbeth, Blot-Sven och Gandalf?* är professor Dick Harrison inne på ett liknande tema, låt vara att han främst försöker förklara och lägga företeelser till rätta. I nästan 300 korta kapitel eller uppsatser förklarar Harrison hur det egentligen, eller i alla fall troligen, var. En hel del frågetecken rätas ut, till exempel att det inte var Nero som lät bränna ner Rom år 64, att det inte finns någonting i Bibeln som säger att Maria Magdalena skulle ha varit prostituerad och ingenting som pekar på att fredagen den trettonde skulle vara en särskild otursdag, en föreställning som spreds först i början av 1900-talet. Inte heller var drottning Victoria av Storbritannien särskilt viktoriansk till sin läggning (hon fick nio barn) och vikingarna hade aldrig horn på sina hjälmar. Inte heller var det Erik XIV:s sekreterare Jöran Persson som införde

tortyr som förhörsmetod. Henrik IV av Navarra yttrade inte "Paris kan vara värt en mässa" när han övergick från protestantismen till katolicismen för att kunna krönas till kung av Frankrike 1589.

Harrison behandlar även en hel del korrekta uppgifter ur historien, till exempel att det var Fredrik II:s (kallad Den Store) av Preussen fel att Polen gick under i slutet av 1700-talet och att Hans Sachs, huvudperson i Wagners opera "Mästersångarna i Nürnberg", har funnits i verkligheten. Sachs var poet och skomakare, född 1495 och död 1576. Likaså kan den fornnordiske hövdingen Blot-Sven ha existerat på 1090-talet, i alla fall enligt Harrison. Namnet skall ha kommit av att denne man, som ska ha varit sväger till kung Inge den äldre, fortsatte att offra ("blota") till de forna gudarna trots att svearna var på god väg att kristnas. Harrison rör sig i boken från forntid till nutid och över hela jordklotet.

Något verkligt nytt?

På senare år har en föga uppmärksammas bok publicerats på omvärderingstemat, nämligen Christer Bergströms *Utrivna sidor ur historien*. Bergström är en före detta huvudlärare i historia på gymnasiet och har publicerat ett tjugotal böcker om främst olika skeden och aspekter av avgörande händelser under andra världskriget. Hans detaljeringsgrad vad gäller luftstriderna på Sicilien 1943 eller den allierade bomboffensiven mot Tyskland lämnar intet i övrigt att önska. Bergströms arkivarbete är imponerande och det verkar vara få yrkeshistoriker som har tagit till sig dessa i många fall helt nya rön. En läsare som berättar för sin omgivning om böckernas fakta riskerar dock att karakteriseras under begreppet MÖP (militärt överintresserad person), men Bergströms böcker ligger på en överskådlig nivå. Det rör sig inte om kalibertal på automatkarbiner eller bränsleförbrukningen i vissa typer av bombflygplan, även om sådant också förekommer i hans böcker, dock oftast i bilagor.

De ämnen som Bergström behandlar i den aktuella boken sträcker sig från Albigenserkorståget mot den egna befolkningen i södra Frankrike i början på 1200-talet, via diaboliseringen av de spanska erövrarna av Mexiko på 1500-talet, fram till amerikanska krigsförbrytelser under Koreakriget på 1950-talet. På ett snarast filosofiskt plan diskuteras hur övergrepp mot egna eller allierade befolkningar har kunnat äga rum. Undertecknad delar inte i allo Bergströms uppfattning att dessa skändligheter uppsåtligt har blivit bortrivna ur historien, dock med undantag av hur Röda Arméns propagandaapparat fungerade vid besegrandet av Hitlers tredje rike. Det kan helt enkelt

vara så att det hände väldigt mycket samtidigt och att det inte fanns plats för alla rapporter. Å andra sidan var knappast västmakternas tidningar så pigga på att skriva om det stora antalet våldtäkter i norra Frankrike hösten 1944. En annan fråga som tas upp är om hungersnöden i Bengalen 1943 verkligen var framkallad av den brittiska kolonialmakten. I detta sammanhang hävdar Bergström, intressant nog, att svält inte uppstår utan att svält organiseras.

Boken innehåller även hänvisningar till filmmaterial som är sökbara på nätet och som kompletterar texten (eller tvärtom) för de som orkar ta sig igenom hemskheterna. Denne recensent delar inte allt igenom Bergströms synpunkter, men berättelserna om den glorifierade Röda arméns massvåldtäkter i Polen och i Tyskland, som inte fick nämnas i Tyska demokratiska republiken, är trots allt ett exempel på fakta som hittills föga observerats. 📖

Thomas Roth

Källor

Bergström, Christer. *Utrivna sidor ur historien. Från Albigenserkorståget till bombningarna av Korea* (Vaktel förlag, 2020).

Harrison, Dick. *Hur är det med Macbeth, Blot-Sven och Gandalf?* (Norstedts, 2014).

Rayner, Ed och Ron Stapley. *Debunking History – 15 Popular Myths Exploded* (Sutton Publishing, 2002).

Anonym kontroll av forskning hör inte hemma i ett rättssamhälle

Likt en uppföljare på intervjun med Brian Deer i Folkvett 2023:2, med skarp kritik mot peer review-systemet inom medicinsk forskning, lyfter **Bo Gräslund**, professor emeritus i arkeologi, fram vad han ser som stora principiella problem med anonym kontroll av forskning.

I ETT RÄTTSSAMHÄLLE har anonyma vittnesmål ett lågt bevisvärde och tillåts endast under tvingande omständigheter. Mot denna bakgrund är det mer än märkligt att anonyma vittnen tillåts vara högsta norm i forskarsamhället. Jag talar om systemet för peer review i vetenskapliga tidskrifter (hädanefter PR).

Inom medicin, naturvetenskap, teknik och andra fält där experimentella inslag är vanliga, har PR gamla anor som ett medel mot forskningsfusk. Det har dock inte

hindrat prestigefyllda tidskrifter som *Nature*, *Science*, *The Lancet* och *New England Journal of Medicine* från att publicera fuskartiklar. Det närliggande exemplet är fallet Macchiarini. Systemet har alltså brister.

PR är det internationella vetenskapssamhällets Heliga Ko, nu servilt dyrkad även av humanister, trots avsaknad av behov. Humanioras källmaterial är nämligen i allt väsentligt kontrollerbart, varför risken för fusk är minimal. I generationer har man där också klarat sig utmärkt utan PR.

PR fungerar så att en inkommen artikel skickas anonymiserad till två eller tre utomstående forskare som uttalar sig om artikeln bör avslås eller publiceras, i det senare fallet ofta med krav på, eller förslag om "förbättringar". Inte sällan mynnar det ut i en långdragen och provande

kommunikation fram och åter mellan redaktör, författare och granskare.

Den allmänna regeln är att granskare hämtas bland kollegor inom samma forskningsfält som det i artikeln, med andra ord bland vetenskapliga konkurrenter till författaren. PR-granskning betungas därmed nästan med automatik av intressejäv i lagens mening. Att granskare erbjuds att vara anonyma, och vanligen också använder den utvägen, är också ett klart uttryck för självinsikt från systemets sida om att så verkligen är fallet. I praktiken innebär PR att en granskare i hemlighet får tillgång till en vetenskaplig konkurrents opublicerade resultat och uppslag, och samtidigt utsätts för frestelsen att se till att de förblir opublicerade eller blir det i en form som inte utgör ett hot mot, eller åtminstone är i linje med granskarens egen forskning.

Hur kan ett system som så klart står i konflikt med allmänt rättstänkande behandlas med en sådan vördnad? Om det är något område vid sidan av rättsväsendet som borde föregå med gott exempel genom principiell oväld, så är det ju det vetenskapliga.

De integritetsproblem som här bubblar under ytan blir inte mindre i nationellt begränsade humanistiska ämnen, där nästan alla känner alla och är väl bekanta med varandras åsikter och skrivsätt. Av förklarliga skäl drar sig dock forskare i karriären för att öppet kritisera PR eller avböja uppdrag som granskare i tidskrifter där man själv kan behöva publicera sig. Mer allvarligt är dock att unga forskare tenderar att i förväg anpassa sig till vad man uppfattar som vetenskapliga trender och åsikter inom det granskan- de etablissemanget. I det långa loppet riskerar PR på så

sätt mer att främja vetenskaplig konformism än önskvärd mångfald och självständighet.

Den ofelbara forskaren finns inte. Det är inte heller ett problem inom humaniora. Det har vi råd med, speciellt om vi slutar med PR som slukar så stora resurser som kunde gå till självständig forskning. För övrigt fungerar vetenskapliga felsteg inte sällan som nyttiga korrektiv för hela forskningsfält. Inte heller är det en kollegial välgärning, utan i grunden vetenskapligt osunt, att anonymt förbättra en viss forskares resultat upp till en konkurrensvivå som vederbörande inte förmår att leva upp till på egen hand.

Svensk forskning är redan hårt kontrollerad. I samband med tjänstetillsättning, projektansökning, befordringsärenden, recensioner, seminarier, disputationer, konferenser, självvald kollegial granskning och kvalitetskontroll av hela ämnen och lärosäten, blir många forskare granskade in till minsta ryggekota. Det sker då också öppet och inte anonymt.

Forskarutbildningen är tänkt att kvalitetssäkras genom noggrann antagningsprövning, minst två offentliga handledare, aktivt deltagande i symposier och internationella konferenser, delseminarier och ett disputationssliknande slutseminarium. Rättssäkerheten garanteras genom möjligheten att byta handledare, öppna seminarier, en offentlig disputationsakt och en rimligt oberoende betygsnämnd. Men väljer doktoranden att göra en avhandling baserad på artiklar publicerade i eller antagna för ansedda tidskrifter, tillkommer minst ett dussin anonyma PR-granskare med makt att övertrumfa doktorandens egna handledare. Högskoleförordningen tycks inte ägna en tanke åt denna svärm av hemliga agenter bakom ryggen på det svenska utbildningssystemet.

Många äldre akademiker frågar sig varför disputationer numera ofta är så tama tillställningar. De kan knappast vara något annat. Som noggrant tillrättalagda under resans gång, bjuder moderna avhandlingar sällan på allvarliga misstag, men inte heller på hisnande läsning.

När det nu har gått så långt, att antalet PR-artiklar i ens CV betraktas som en vetenskaplig merit i sig, är det dags att sätta stopp. Anonym kontroll av forskning bör av principiella skäl upphöra för humanioras del. Om så blir fallet skulle nuvarande PR-system snart själv dö av brist på villiga granskare. Sedan kan vi lugnt återgå till äldre beprövad praxis, där en tidskrift håller sig med en huvudredaktör som till sin hjälp har en kommitté med öppet namngivna forskare med bred vetenskaplig kompetens. Skribenten vet då på förhand vilka som kan komma att bedöma artikeln, och skulle ytterligare namngiven granskare behövas krävs författarens medgivande. Endast ett

sådant system för *Open Peer Review* lever upp till det begrepp kollegial som ordet *peer* vill ge sken av, och borde ge en tidskrift högre, och inte som nu lägre, vetenskaplig status. Att man då får avstå från kumulativa avhandlingar är ingen stor förlust, i varje fall inte för humaniora. Värre är att PR är ett globalt smittämne som vi omöjligen kan isolera oss från. Men desto mer angeläget är det då också att vi snarast påbörjar arbetet med ett fungerande vaccin. ✍

Bo Gräslund

Äckel: Smitta, Synd, Samhälle

I boken *Äckel* undersöker Patrik Lindenfors hur känslan av äckel och avsmak påverkat vad människan anser vara rätt och fel samt hur det format samhället. **Xzenu Cronström Beskow** har läst boken och delar med sig av sin analys.

VI MÄNNISKOR SER OSS gärna som rationella, men vi är också i hög utsträckning styrda av våra känslor. Hur fungerar egentligen relationen mellan äckelkänslor och moral? Detta är en av de frågor som docent Patrik Lindenfors analyserar i sin nya bok *Äckel* med undertiteln *Smitta, Synd, Samhälle*. Boken ger en bred överblick över forskning inom relaterade forskningsfält, och kan bland annat

hjälpa oss att förstå en del av mekanismerna bakom fördomar och pseudovetenskap.

Boken *Äckel* kan ses som en fristående uppföljare till *Det kulturella djuret* (recenserad i *Folkvett* 2019:2), i vilken Lindenfors argumenterar för att människan är den enda typ av tamdjur som har tämjt sig själv. Alla andra tamdjur har blivit tämjda av någon annan art, vanligtvis av oss människor. Det ändrar dock inte det faktum att vår natur som flockdjur och tamdjur inte bara öppnar möjligheter till positiv social påverkan, utan även gör oss sårbara för destruktiva former av social påverkan. I boken *Äckel* fördjupar Lindenfors dessa resonemang, med fokus på växelverkan mellan å ena sidan äckelkänslor inom enskilda

människor och å andra sidan sociala normer inom hela samhällen.

En av bokens centrala distinktioner är den mellan å ena sidan ”bra argument” och å andra sidan ”effektiva argument”. I vilken mån ett argument är bra (i bemärkelsen vettigt och konstruktivt) och i vilken mån det är effektivt (i bemärkelsen att det får folk att lyssna och hålla med, alternativt tystar de som inte håller med) utgör separata frågor. Ett argument kan visserligen vara båda eller ingendera, men det kan även enbart vara det ena eller enbart det andra. Just äckel kan vara ohyggligt användbart för att få dåliga argument att bli effektiva.

Dessa dåliga-men-effektiva argument, liksom de ståndpunkter som de argumenterar för, riskerar att bli djupt rotade i samhället. Ett av de forskningsrön som lyfts fram i boken är att sociala normer visserligen kommer och går, men att de normer som baserar sig på äckelkänslor i genomsnitt är mycket mer seglivade än andra normer. Även sådana normer kan med tiden försvinna eller förändras, men forskningen indikerar att detta i allmänhet går mycket långsammare än för normer som inte rotar sig i äckelkänslor.

Rent allmänt är äckelkänslor en mycket djupt rotad överlevnadsinstinkt som är mycket äldre än mänskligheten själv. Bokens fjärde kapitel, ”Allätarens dilemma: Äcklets ursprung och funktion”, handlar bland annat om hur våra förfäders och deras föregångares överlevnad hängde på att de undvek att till exempel matförgifta sig genom att äta ruttet kött.

Därmed inte sagt att allt som orsakar äckelkänslor faktiskt skulle vara farligt. Tvärtom lyfter boken fram

hur människor tenderar att bli äcklade av helt ofarliga saker bara för att de rör sig i sociala miljöer där de rådande normerna stämplar de aktuella företeelserna som äckliga. Social påverkan är på gott och ont, och äckelkänslornas förmåga att så att säga flyga under radarn gör dem väldigt användbara för de som vill sprida destruktiva och irrationella budskap. Bokens andra kapitel beskriver hur äckelbaserad hatretorik utgjorde en central pusselbit i Förintelsen. Det kapitlet går under namnet "En parasit i andra nationers samhällskroppar: Om äckelretorikens konsekvenser". Förutom den antisemitiska hatretoriken från trettioalets nazister och från tidigare generationers kristna, tar kapitlet även upp den retorikens likheter med nutida religiöst färgad hatretorik mot homosexuella, och med hutu-nationalisternas retorik mot tutsier före och under folkmordet i Rwanda.

I bokens sjätte kapitel, "Hur äcklet formar politiken", lyfter Lindenfors fram en idé om moraliska fundament i form av sex motsatspar. Dessa är:

1. Vård och omsorg (i motsats till skada)
2. Rättvisa (i motsats till fusk och dylikt)
3. Grupplojalitet (i motsats till svek)
4. Auktoritet och tradition (i motsats till omstörtning)
5. Helighet och renhet (i motsats till äckel)
6. Frihet (i motsats till förtryck)

En viktig politisk vattendelare är mellan å ena sidan de människor vars moralsyn bygger på den första, andra och sjätte principen, å andra sidan de vars moralsyn bygger på alla sex principerna. Detta utgör ofta, men långt ifrån alltid, en uppdelning i två politiska block: å ena sidan en höger/konservativ sida vars anhängare värdesätter grupp-tillhörighet/grupplojalitet, auktoritet, tradition och idéer om helighet/ohelighet och renhet/orenhet, å andra sidan en vänster/progressiv sida vars anhängare i mycket högre utsträckning förkastar dessa ideal för att istället fokusera mer på frihet och rättvisa och att ingen ska komma till skada.

Därmed inte sagt att människor som ser sig som vänster eller progressiva skulle vara fria från ståndpunkter baserade på tankar kring äckel och orenhet. Boken lyfter bland annat fram likheterna mellan den (oftast vänster-positionerade) retoriken mot GMO (genmodifierade organismer) och den (oftast höger-positionerade) retoriken om homosexualitet: hur det i båda fallen i hög uträkning handlar om idéer om att den kritiserade företeelsen skulle vara "onaturlig", och att respektive fenomens förmenta

skadlighet härleds direkt från denna förmenta onaturlighet.

Boken lyfter också fram hur personer och grupper som i sin retorik begränsar sig till omsorg, rättvisa och frihet ofta har äckelbaserade argument som ligger och puttrar under ytan, nödortfiktigt maskerade av en retorik där det som man finner äckligt framställs som att det på något sätt skulle vara skadligt eller dylikt. Då är något gärna "skadligt" på ett ytterst diffust och ospecificerat sätt. Här kan man ju även lägga till, att det i sådana situationer lätt glider in på fula antydningar om att varje motargument (liksom varje annan antydan om att eventuellt inte hålla med till fullo) skulle bero på att personen som framför dem egentligen "är en äcklig person".

Denna typ av retoriskt fulspel torde tyvärr vara vanligt i många läger, detta då givetvis med avseende på helt olika sakfrågor: Den som är okej både med homosexualitet och med köttätande riskerar att bli svartmålad som "äcklig" för båda ståndpunkterna, men av olika personer. Det torde vara rätt ovanligt att en person som blir äcklad av tanken att någon inte är heterosexuell även blir äcklad av tanken att någon inte är vegan, och vice versa.

**Den som är okej
både med
homosexualitet och
med köttätande
riskerar att bli
svartmålad som
"äcklig" för båda
ståndpunkterna,
men av olika
personer.**

Två av bokens avgränsningar skulle kunna ses som svagheter med boken. Dels att den i förbigående tar upp ett flertal frågor som många har starka känslor och åsikter om, dels att den inte lägger något fokus på historiska skiften i kunskapsläge. Angående att nämna känsliga frågor i förbigående så tycker jag personligen att Lindenfors gör en bra avvägning, samtidigt som jag förutsätter att en del andra läsare kommer att irritera sig på att han inte gick djupare in på dessa frågor, alternativt utlämnade dem helt.

Gällande historiska skiften i kunskapsläge så har "baccillskräck" två poster i bokens sakregister, medan "bakterieteorin" eller "mikrobteorin" inte står med alls. Om bakterieteorin alls omnämns i boken så har jag lyckats missa det omnämmandet. För min del hade jag gärna istället sett ett helt kapitel inriktat på bakterieteorin och på hur den påverkat samhällets normer kring äckel och renhet.

Angående bakterieteorin (även känd som mikrobteorin, på engelska "Germ Theory") så innebär den att bakterier och virus dels existerar och dels ligger till grund för smittspridning. I korthet så var denna idé mycket omtvistad under artonhundratalets andra hälft, och slog igenom strax före sekelskiftet. Vid 1900-talets början var idén om bakterier och virus sålunda allt annat än djupt förankrad i mainstreamsamhället, utan utgjorde snarare en nymodighet inom forskarsamhället. Framväxten av sexualfientlig och minoritetshatande puritanism inom kristendom och dito wahhabism inom islam under sjuttonhundratalet och artonhundratalet bör ses bland annat i ljuset av den globala spridningen av syfilis – en då obotlig sexuellt överförd sjukdom, vilken spreds inom samhällen där man inte visste att bakterier och virus existerar. Att se sjukdomssympto-

men som en fråga om orenhet, demoner, Guds straff etc. torde ha varit mer rationellt i denna kontext än vad det vore idag. Detta historiska kunskapsunderskott bör i sin tur sättas i samband med den dynamik som Lindenfors påpekar, angående att samhällen tenderar att vara mer långsamma med att ändra de sociala normer som baseras på äckelkänslor.

På det stora hela rekommenderar jag varmt boken *Äckel: Smitta, Synd, Samhälle*. Dess innehåll är dels intressant i sig, dels användbart för att förstå vissa aspekter av hur trosföreställningar och värderingar som är destruktiva och irrationella slår rot inom enskilda personer eller inom samhället i stort. Boken är även förhållandevis lättläst, även om den trots allt kräver av läsaren en smula bildning och kanske framför allt självdistans: i slutändan sitter vi alla där med våra instinktiva ryggmärgsreflexer. Det gäller bara att hantera dem. Vi kan förhålla oss kritiskt – även till våra egna instinkter och till de kulturmönster som påverkar dessa instinkters utlopp. 📖

Xzenu Cronström Beskow

**ÄCKEL
SMITTA, SYND, SAMHÄLLE**
Patrik Lindenfors, 2023
Förlag: Ordfront

Det lyckliga geniet – psykologi för kreativa

Volante förlag har givit ut en populärpsykologibok av Per Sæthil, avsedd för utövare av kreativa yrken. **Dan Katz**, leg. psykolog och psykoterapeut samt författare av "självhjälpsboken" *Ödlan i huvudet*, delar med sig av sina tankar om genren självhjälpslitteratur.

BEHÖVER VÄRLDEN YTTERLIGARE en psykologisk självhjälpsbok? Uppenbarligen är det många bokförlag som tycker så. Om man gör en enkel sökning på populärpsykologi på Bokus får man 186 träffar, där nästan alla titlar är av självhjälpskaraktär. Och detta gäller enbart böcker på svenska. Enligt en artikel i *University of Washington Magazine* publicerades över 5000 självhjälpsböcker årligen redan kring 1990. Det finns ingen anledning att tro att

omfattningen har minskat sedan dess.¹ Den självklara förklaringen till det stora utbudet är att bokförlagen konstaterat att psykologisk självhjälpslitteratur säljer. Faktum är att en av de mest sålda böckerna någonsin, alla kategorier, lär vara Dale Carnegies *How to Win Friends and Influence People* med över 30 miljoner sålda exemplar.²

Ett för Folkvetts läsare kanske mer bekant exempel är Thomas Eriksons *Omgiven av idioter*, som bara i Sverige sålt hundratusentals exemplar – enligt vissa uppgifter närmare en miljon – och renderat författaren det föga ärofyllda priset Årets förvillare av vår förening 2018. Det sistnämnda exemplet sätter också fingret på problemet med genren. I Eriksons fall var i princip allt en bluff. Han hade, tvärtemot vad han själv hävdade, inga akademiska

meriter i ämnet alls, och det fanns inget som helst seriöst forskningsstöd för vare sig teorin bakom bokens bärande idéer eller det personlighetssystem som lurades på miljoner läsare. Att Erikson gjorde sig ekonomiskt oberoende för resten av livet, och säkert för några livstider till, är dock tyvärr i högsta grad sant.

Populärpsykologi och självhjälpslitteratur är en oerhört heterogen genre. I ena änden av spektrumet hittar man rena dilettanter som prånglar ut böcker som lovar vitt och brett baserat på hemmasnickrade teorier, medan i andra änden finner man bokversioner av evidensbaserade terapiprogram, ofta skrivna av erfarna kliniker och forskare, där böckerna är avsedda att användas både som stöd i traditionell terapi eller som ren självhjälp. Dessa böcker skiljer sig markant från de mer oseriösa. Bakomliggande teorier bygger på etablerad grundforskning, metoderna har visat sig fungera i kontrollerade studier och det redovisas referenser till den forskning som informationen bygger på.

Tyvärr har de seriösa självhjälpsböckerna ett tydligt handikapp visavi de oseriösa. Man kan inte lova enkla lösningar på komplicerade problem och det man hävdar måste vara sant, snarare än lättuggat och spännande. Tyvärr är också författarna ofta duktiga forskare eller kliniker, men skriver allt för andefattigt. Att skriva intressant och lättåtkomligt, men ändå med god förankring i forskning, är en utmaning.

En annan relevant fråga är om folk verkligen kan bli hjälpta av att läsa självhjälpslitteratur? Svaret tycks vara ja, i vissa fall. I en forskningsöversikt rörande biblioterapi (ett mer formellt ord för genren) för mindre allvarlig depression anser man att självhjälpsböcker baserade på

evidensbaserade program kan vara ett värdefullt och kostnadseffektivt komplement till traditionell behandling.³ Internetbaserad psykologisk behandling – som i vissa fall kan ses som en nätbaserad biblioterapi – har dessutom visat så lovande resultat att den tagit sig in i Socialstyrelsens rekommendationer.⁴

Så vad ska man tänka om Sæthils bok *Det lyckliga geniet*, som vill vara en hjälp för alla de problem som människor i kreativa yrken kan ställas inför?

Det är självklart att det är omöjligt att utföra kontrollerad forskning på ett så brett problemområde. Att välja att verka inom kreativa yrken är i princip att mångdubbelt öka sin exponering för det mesta av livets krångligheter. För en utomstående kan det verka avundsvårt att få ägna sig åt något som verkar intressant – måleri, musik, författarskap etcetera. Men alla som jobbat inom kreativa fält kan, med få undantag, berätta att det kan vara ett rent helvete. De flesta kreativa yrken är så långt ifrån en

meritokrati man kan komma. Om man jämför med ett typiskt meritokratiskt yrke – läkarens, där det är tydligt och mätbart vad man behöver göra för att komma in på utbildningen, tydligt vad som krävs under studierna och tydligt definierat hur man skaffar sig ytterligare meriter (jag vill inte med detta hävda att det är ”lätt” att bli läkare, men det är tydligare vad som krävs) – så saknar de flesta kreativa yrken allt av detta. Du kan slita som ett djur med ditt måleri, din bok eller din komposition, men det finns ingen garanti att du lyckas och det finns väldigt få objektiva bedömningskriterier. Du kan ha arbetat hårt, blivit mycket skicklig och skapat något riktigt bra, men du kan ändå bli helt ignorerad. Vidare är arbetet vanligtvis oerhört ensamt och ofta saknas arbetskamrater, arbetsplats och en förutbestämd tidsstruktur. Man måste vara sin egen motor. Och om man mot alla odds lyckas försörja sig på sitt yrke, är den ekonomiska belöningen mycket ojämnt fördelad, där ett fåtal ”stjärnor” kan bli riktigt förmögna, medan resten får hanka sig fram. Att många som verkar inom kreativa fält kan må riktigt dåligt är välbekant och helt begripligt.

Författaren Per Sæthil är legitimerad psykolog, har en bakgrund som musiker i bandet Elias and the Wizzkids (ett pop-, blues- och rockband från Falun) och kan, i och med denna bok, även titulera sig författare. Man kan alltså anse att han har en hyfsad grundutbildning och dessutom egen erfarenhet av det kreativa. Hur har då han själv lyckats med denna kreation, hans första publicerade bok? Mitt svar är: inte så dåligt alls.

Redan i inledningen avdramatiserar han den något överdrivna titeln. Boken riktar sig inte till ”genier” eller

narcissister som tror att de har en exceptionell förmåga, utan Sätthil vänder sig till alla som har kreativa ambitioner.

Stora delar av boken innehåller material och information som är välbekant för dem som arbetar med moderna evidensbaserade terapier. Grundläggande inlärningspsykologi berörs pedagogiskt, likaså det vi vet om hur vår hjärna tar in och bearbetar information. Det finns självklart ingen evidensbaserad ”terapi för kreativa”, men däremot finns det grundläggande principer rörande vad som styr våra handlingar och tankar, som i många år använts framgångsrikt i ett stort antal beteendeproblem. Så tagen i sin helhet är inte boken evidensbaserad, men till avsevärda delar har principerna Sätthil presenterar för beteendeförändringar gott vetenskapligt stöd. En kreativ måste hantera ångest, osäkerhet, depressionstendenser, negativa tankar, undvikande och prokrastinering samt lära sig att fokusera. Och för allt detta finns interventioner hämtade från välbeforskade ångest- och depressionsbehandlingar.

Sätthil har också ett bra flyt i språket och boken är lättläst utan att verka infantil. Längst bak i boken hittar man för varje kapitel utförliga källhänvisningar och lästips. Optimalt hade naturligtvis var fotnoter i texten, men som i princip alla

Boken riktar sig inte till ”genier” eller narcissister som tror att de har en exceptionell förmåga, utan Sätthil vänder sig till alla som har kreativa ambitioner.

förlag tycks även Volante tro att sådant skrämmer bort "vanliga" läsare av populärpsykologi.

Det finns dock en del invändningar mot *Det lyckliga geniet*. Särthil är tydlig med att allt han föreslår inte är vetenskapligt förankrat, utan har slunkit med för att det har hjälpt honom personligen. Till exempel finns ett kort kapitel där han föreslår en sorts "frigörande dans". Detta kapitel kunde gott ha strukits. Boken borde också ha kunnat kondenseras mer, så att de mest relevanta råden fick tydligare tyngd.

Vidare hade undertecknad, som själv har både lång erfarenhet av att arbeta psykologiskt med kreativa och själv verkat inom musikbranschen, gärna sett en tydligare betoning på den sociala faktorn. Många kreativa undviker av överdriven rädsla för kritik att visa upp vad de gör, eller förstår inte hur förstärkande och kontaktskapande det kan vara att bolla sina idéer med andra. Särthil berör detta, men inte i den omfattning jag personligen hade förväntat mig. Men detta är naturligtvis min egen subjektiva uppfattning.

I stort är alltså detta en ovanligt vettig självhjälpbok som lyckats väl med att ta sig an ett så potentiellt "flummigt" ämne som kreativitet utan att helt tappa sin vetenskapliga förankring. ✍️

Dan Katz

DET LYCKLIGA GENIET
PSYKOLOGI FÖR KREATIVA

Per Särthil, 2023
Förlag: Volante

Slutnoter

1. Bates, Alansa. "Self-Help or Self-Hoax?". University of Washington Magazine, juni 1990.
2. McDowell, Edwin. "Reluctant Dale Carnegie's 50-Year Old Classic". *The New York Times*, 25 oktober, 1986.
3. Gualano, Maria Rosario, Fabrizio Bert, M. Martorana, Gianluca Voglino, Violetta Andriolo, Robin Thomas, Carla Maria Gramaglia, P. Zeppegno, och Roberta Siliquini. "The long-term effects of bibliotherapy in depression treatment: Systematic review of randomized clinical trials." *Clinical Psychology Review*, vol. 58, s. 49-58 (2017). DOI: 10.1016/j.cpr.2017.09.006
4. Socialstyrelsen. "Nationella riktlinjer för vård vid depression och ångestsyndrom" (Översyn 2020 och förtydligande 2021).

Ingenting är så magiskt som en bra teori

Folkvetts krönikör **Teddy Winroth** trollar om magi.

NYLIGEN BLEV DEN FLAMBOYANTA och välkände magikern David Copperfield stämd. David är känd för sina extremt storslagna magitricks, som att trolla bort en hel jumbojet. David hade under en av sina shower tagit upp en drös personer ur publiken och låst in dem i en bur på scenen. Med hjälp av lite magi hade de alla plötsligt försvunnit – för att några sekunder senare dyka upp längst bak i publikhavet. En av dessa personer fick sitt ben skadat i samband med detta. Copperfield valde att i rätten lägga alla korten på bordet och bedyrade att det inte handlade om någon som helst magi utan att det var ett trick. Skadan uppstod därför att personen som var med på tricket hade varit oaktsam. En komiskt spegelvänd situation då

magiker vanligtvis kämpar med näbbar och klor för att övertala folk att det de gör är riktig magi (i alla fall om de är ohederliga).

Filosofen Dan Dennett brukar skämta om att ingenjörer ofta hamnar i sådana situationer att de upptäcker att något fungerar i teorin – de måste nu bara se ifall det fungerar i praktiken också. Filosofer tänker tvärtom. De hittar saker som fungerar i praktiken, men det återstår att få det att fungera i teorin. Dan exemplifierar med en professor i religionsvetenskap vid namn Lee Siegel. Lee höll på att skriva en bok om "Indian street magic" och varje gång han nämnde det så utbrast folk "jaha, riktig magi?" varpå Lee svarade "nej tyvärr, sådan magi man kan utföra".

Titeln till denna text är en flirt med psykologen Kurt Lewin som brukade säga "ingenting är så praktiskt som

en bra teori". Jag anser att det mest praktiska en teori kan göra är att trolla bort magin. "Magic is only what science hasn't made boring yet", som någon syrligt ska ha sagt. Redaktören för tidskriften *New Scientist*, Alun Andersson, valde att kontra på ett ganska burdust sätt och svarade: "Science is interesting and if you don't agree, you can fuck off".

Att något är teoretiskt brukar folk som mest koppla ihop med något dåligt och bristfälligt, utan värde för den verkliga verkligheten. Motsatsen till teori är empiri. Empiri som begrepp kom till i antiken då en grupp läkare valde att sluta läsa de gamla heliga medicinska skrifterna för att i stället med egna ögon studera sina patienter. De gamla heliga medicinböckerna var nämligen behäftade med många fel. Den främste av de gamla anatomikerna var en läkare i antikens Rom som gick under namnet Galenos. När han obducerade en kropp upptäckte han att vissa av blodkärlen var tomma medan andra innehöll blod. Galenos drog då slutsatsen att vissa av blodkärlen i själva verket transporterar luft. Han valde att kalla dessa blodkärl för luftvägar (artärer). Det var inte förrän renässansen kom i gång som man började göra anatomistudier av kvalitet och kunde skrota Galenos gamla tokiga idéer. Som ett klockrent exempel på mänsklig envishet och dumhet, flammade det då upp en debatt bland de lärda. De Galenostrogna hävdade att Galenos inte alls hade haft fel, utan det var i själva verket människans anatomi som radikalt hade förändrats sedan det gamla romarrikets dagar.

Teorier kan ibland bli ganska roliga på det sättet, att teorin som teoretikern producerar säger mer om teoretikern själv än om fenomenet det ska teoretiseras kring. Det

påstås att psykiatern Carl Jung skall ha blivit tillfrågad hur det kom sig att Sigmund Freuds teorier är så centrerade kring sex. Jung, som vid det laget hade bett Freud fara och flyga, ska ha svarat att det berodde på att Freud växte upp som ett storstadsbarn. Hade han vuxit upp som en bondpojke, vilket de flesta gjorde på 1800-talet, hade han förstått att sex är något helt naturligt och att alla djur (inklusive människan) idkar det. Därmed är det inte en så jökla "big deal". När teorierna har en magisk karaktär beror det förmodligen på att teoretikern så hemskt gärna vill att det ska finnas riktig magi där ute, något som man inte kan utföra i den verkliga verkligheten. 🖋️

Teddy Winroth

Reportage från Bokmässan 2023

Bokmässan är en av de arenor som ger Vetenskap och Folkbildning bäst förutsättningar att prata med människor, sprida vårt vetenskapsevangelium och sälja t-shirts. **Lotten Kalenius** rapporterar från de intensiva dygnet 27 september - 1 oktober.

Redan på onsdagen klev några av oss in i mässbubblan. Montern skulle byggas och möbler, böcker och Folkvett hämtas från förrådet. Hur mycket man än försöker planera i förväg så är det alltid något som man lik förbannat glömmer! Men det är bara att anteckna inför nästa år. Tack vare Staffan hade vi i alla fall gott om fruktkolor för att locka besökare till montern – även om han vid inköpet misstänktes för planer på att sälja godiset vidare på svarta marknaden.

Nytt för i år var ett samarbete med Magasinet Filter, som i mångt och mycket delar målgrupp med VoF. Då de inte har en egen monter på Bokmässan erbjöd vi oss att sälja några av deras mest skeptiska nummer vid vårt bord.

QR-kod till VoF:s YouTubekanal.

Samarbete med andra aktörer som har mycket gemensamt med vår förening är en klok väg framåt, både för synergi-effekter och budgeten.

En annan nyhet i montern var att vi hade köpt in en mer figursydd variant av vår klassiska Jag är skeptisk-tröja. Den gick åt som smör! De få exemplar vi hade med andra färger än svart gick åt på nolltid. Ytterligare en lärdom för framtiden: folk vill vara skeptiska i flera kulörer.

Det var full fart i montern ända fram till söndagseftermiddagen. Våra t-shirts fångade människors blickar och ledde till både munterhet och samtal om vår verksamhet. Per Johan Råsmark bjöd mässdeltagarna på lögner och bedrägerier (även kallat trolleri, magi eller mentalism) varje dag och föreläsarna i vår monter avlöste varandra som på löpande band. Alla monterframträdanden filmades och går att se i efterhand på VoF:s youtubekanal.

Nedan följer någon form av dagboksanteckningar från mässdagarna.

Torsdagen: livepodd och slapstick

Den första mässdagen inleddes med att läkaren Simon Körösö körde ett liveframträdande från vår monter med sin podd *Sjuka Fakta*. Barnläkaren Mats Reimer gästade och diskuterade den globala trenden med att screena och testa sig i vad man tänker sig är förebyggande syfte.

Maria Gunther från DN:s vetenskapsredaktion resonerade kring om det ibland kan vara ett problem att media älskar experter. Paolo Macchiarini och Andrew Wakefield är två exempel på när det kan gå som mest illa.

Dan Katz intervjuade Lotta Borg Skoglund, överläkare och specialist i psykiatri, om ADHD, ett ämne hon skrivit fyra (!) böcker om, varav den senaste är *Ären går, ADHD består*.

Fredagens program avslutades med att VoF för andra året i rad arrangerade ett seminarium på Bokmässan. Temat var "Vart tog vetenskapen vägen?" där Per Johan Råsmark ledde ett panelsamtal med Anna Bäsén från Läkemedelsvärlden, Maria Gunther från DN och Madelene Pollnow från Magasinet Filter.

Kruxet? Vi insåg att Bokmässan av någon anledning inte hade tänkt filma samtalet. Vi hade 15 minuter på oss att flytta all utrustning från vår monter till seminariesalen – och dessutom hinna rigga upp. Vad som följde var en Benny Hill-situation där Staffan Lückander och Pontus Böckman i ilfart sadlade om till packåsnor och flyttade all utrustning från vår monter till seminariesalen på våning 2 – bara för att inse att en strömadapter glömts kvar. Så Pontus fick lägga benen på ryggen ännu en gång. Resultatet blev så bra som man kunde önska sig, med endast

Lotta Borg Skoglund blev glad för en t-shirt efter intervjun! Här med Lotten Kalenius och Ludwig Ahrle. Foto: privat

någon minut i början av videoklipppet utan rörlig bild. Vilka hjältar!

Under dagen hann några av oss kila iväg för att spana in Karneval förlags monter som var full med konspirationsteoretiska böcker. Deras affischnamn var Robert F. Kennedy Jr. med boken *Den verkliga Anthony Fauci: Bill Gates, Big Pharma och det globala kriget mot demokrati och folkhälsa*, men där fanns även titlar som *Varför det mesta du vet om covid-19 är fel: en evidensbaserad utvärdering*, *Inställd apokalyps: därför skadar miljölarmismen oss alla* och *Den diskreta världsmakten: så blev World Economic Forum världens mäktigaste lobbyorganisation*. Vi gjorde vårt bästa

Per Johan Råsmark modererar ett panelsamtal med Anna Bäsén, Madelene Pollnow och Maria Gunther Axelsson. Foto: Pontus Böckman

för att dölja trycken på våra t-shirts medan vi sonderade bland bokborden.

Någonstans på vägen lyckades Dan Katz förgylla Thomas Eriksons senaste bokrelease genom att vifta med *Magasinet Filters* nummer om den obefintliga vetenskapen bakom hans bästsäljande Omgiven av-böcker. Det var oklart om Erikson uppskattade det spontana besöket.

Fredagen: UFO:n och nattliv

Emma Frans inledde fredagen med att locka till sig, vad som kändes som, hälften av alla mässbesökare till sin föreläsning om boken *Expertparadoxen*.

Bokmässan by night, liveframträdande med podden Sekter.

Foto: Staffan Lückander.

Lilian Montmar folkbildade om livet i Österrike under mellankrigstiden och andra världskriget. I en rörande intervju av Dan Katz berättade hon om hur hon sökt i arkiv, läst dagböcker och intervjuat överlevare för att skildra riktiga människoöden i *Det röda Wien*.

Clas Svahn, ordförande för UFO Sverige och en av VoF:s trognaste förfaktare, berättade om varför UFO numera kallas UAP och vad som hänt i den amerikanska storpolitiken på området, illustrerat av halsbrytande videoklipp på okända luftburna fenomen.

När eftermiddagen led mot kväll var det dags för "Bokmässan by night". Då görs mässhallen om till en form av

nattklubb med intervjuer och livepoddar som kan avnjutas på olika scener ihop med en överprisad burköl, vinglas eller drink. De flesta voffarna var redan trötta efter två mässdagar, men ett modigt gäng bet ihop och kollade vad som pågick. Höjdpunkten var ett liveavsnitt av podden *Sekter* med Soraya Hashim och – igen! – Clas Svahn från UFO Sverige.

Lördagen: mensböcker och demokrati

Lördagen inleddes med det traditionsenliga tillverkandet av homeopatisk champagne. Den botade tyvärr inte baksmällan i år heller. För att få ett statistiskt säkerställt underlag behöver vi dock testa konceptet några år till.

Paula Dahlberg föreläste om myter kring svenskt rättsväsende och David Alfvenhierta om vetenskapliga perspektiv på våld mot barn.

Sedan greppade Paula åter mikrofonen, nu för att intervjua författaren Anna Samuelsson, som ligger bakom barnböckerna om Liv Livmoder, en könsneutral och allmänbildande bokserie om menstruation, graviditet och klimakteriet.

Åsa Wikforss, årets folkbildare 2020 och ledamot i Svenska Akademien, intervjuades av Per Johan Råsmark om demokrati, vetenskap och politik – ett samtal som återigen gjorde att monterarbetarna fick slåss om syret i lokalen.

Söndagen: Freud och slutspurt

Freudianernas nemesis Billy Larsson inledde lördagen med att resonera kring vad som fick Freud att ljuga så illa som han gjorde, illustrerat med befängda exempel på rik-

Anna Samuelsson och Paula Dahlberg pratar om hur alla bör ha allmänbildning om hur menstruation fungerar.

Foto: Pontus Böckman

tiga "teorier" Freud hade kring sina patienter. Han påstod så konstiga saker att det är bortom förståelse hur han kunde tas på allvar ens på sin egen tid...

Efter det gästade Madelene Pollnow och Mattias Göransson från *Magasinet Filter* oss berättade om ett nytt reportage kring det välspredda detoxfenomenet. Undertecknad noterade att Mattias hade samma skjorta som han hade vid förra årets Bokmässan. På frågan om det verkligen stämde fick jag som svar att han bor i källaren. Det är inte en helt orimlig förklaring.

Det sista inslaget i årets monterprogram var ett gästspel av youtubern och frilansexperten Eric Rådstam, från kanalen Estoniaveckan, som intervjuades av Pontus Böckman om de senaste rönen kring Estoniakatastrofen efter de nya officiella dykningarna på vraket. Hör och häpna – ingen omvälvande ny information har framkommit.

Trötta, nöjda och tacksamma! Peter Möller, Staffan Lückander, Malin Önnérström och Anna Wallman. Foto: Pontus Böckman.

Ledbrutna packade vi sedan ihop montern, nöjda med ett väl genomfört och fullspäckt program, spännande möten med nya människor, fantastiska funktionärer och många skratt. Ett stort tack till alla som samarbetade för att få till en riktigt fin närvaro på Bokmässan 2023! 🐉

Lotten Kalenius

Intervju med Lina Tebbla, ordförande för VoF:s riksstyrelse

En fredagseftermiddag i sluttampen av september lyckades *Folkvett* få till en intervju med Vetenskap och Folkbildnings mycket upptagna nya ordförande **Lina Tebbla**. Lina är alldeles nyligen hemkommen från en internationell vetenskaplig konferens.

Folkvett: Jag vet att det är en utsliten fråga att börja en intervju med, men det beror kanske på att den är relevant; dela med dig till *Folkvetts* läsare av lite personliga grunddata om dig själv! Var bor du, civilstånd/familj, utbildning, jobb, uppväxt?

Lina: Jag bor i Malmö, är gift och har två barn. Min utbildning är en master i immunologi. Jag arbetar på ett specialistlaboratorium med att driva arbetet med me-

totutveckling och implementering av blodprovsanalyser som ska hjälpa läkare att ställa diagnos. Frågeställningarna skiftar inom flera områden – men kan exempelvis vara neurologiska problem. På min fritid tillbringar jag gärna mycket tid i Norrbotten.

Folkvett: Hur kom du i kontakt med skeptikerrörelsen och VoF?

Lina: Jag började lyssna på podcasten ”The Skeptics Guide to the Universe”. Mitt intresse väcktes och jag började besöka skeptikerpubar i Malmö. Där lärde jag också känna VoF:s förre ordförande Pontus Böckman och gick med i föreningen.

Folkvett: Att bli ordförande för en ideell förening är ur många synvinklar ett otacksamt uppdrag: mycket ansvar, mycket arbete och ingen lön. Hur gick dina funderingar när du fick frågan från valberedningen?

Lina: Jag kände att det var dags. Jag kände mig redo och ville gärna ge av min tid till föreningen. De fina vänskapsband man knyter inom VoF spelade också en stor roll

Folkvett: Berätta gärna hur VoF- relaterade ämnen dyker upp i din yrkesroll – och, om du vill, även i ditt privatliv?

Lina: Jag arbetar inom ett fält som är utsatt för mycket pseudovetenskap; självdiagnosticering via charlataner och oseriösa preparatsäljare. Dessa företeelser stöter man även på i sin privata sfär.

Folkvett: Hur hanterar du detta?

Lina: Min princip är ”don’t be an asshole”. Ha respekt för andras val, men påpeka samtidigt när det folk gör kan

*Lina Tebbila, ordförande för Vetenskap och Folkbildning.
Foto: privat*

vara rent ohälsosamt. Vad folk gör privat är en sak, men om de ägnar sig åt (pseudovetenskaplig) aktivism är det något annat.

Folkvett: Ur din synvinkel, vilka frågor är de största utmaningarna för VoF under en överblickbar framtid och hur hoppas du att föreningen skall hantera dessa frågor? Var ska vi lägga vårt fokus och hur? Vad gör VoF för lite? Vad gör vi lagom mycket och vad kan vi göra mindre av?

Lina: Som jag ser det är de största utmaningarna vi har nu faktaresistens och så kallade ”alternativa fakta”. Vetenskap har blivit en ”åsikt” och politiseras.

Folkvett: Hur tänker du att VoF skall undvika det problem som många andra ideella föreningar har med minskat medlemsantal?

Lina: Det är svårt att veta vad detta beror på. Vi har inlett ett arbete för att försöka förstå fenomenet och hitta lösningar. Vi vill dessutom gärna ”revitalisera” tidiga aktiva och ta vara på deras erfarenheter så att de kommer tillbaka in i föreningen.

Folkvett: Många anser att samhällsdebatten har blivit förråad, polariserad och – för vissa – rent hotande. Hur ser du på ditt engagemang i VoF – upplever du att det är på detta vis och har du haft obehagliga upplevelser?

Lina: Jag har inte råkat ut för något personligen, men har varit med om att kollegor blivit trakasserade. Jag är försiktig. Jag vill skydda mina barn och är medveten om att det finns risker.

Folkvett: Som avslut – en personlig fråga till: vad är det roligaste du vet att göra?

Lina: Två saker dyker upp när du ställer den frågan. Den ena är i jobbet, när vi fått fram ett resultat i labbet

som kan rädda livet på någon – eller när vi kan hjälpa en patient som har varit svår att diagnosticera.

Den andra saken jag kommer att tänka på är när man klockan tre på natten står på en myr, omgiven av renar, belyst av midnattssolen. 🖋️

Våra nya styrelsemedlemmar

Vid senvårens årsmöte röstades tre nya skeptiker in i riksstyrelsen. Här presenteras de för Folkvetts läsare.

Mikael Hedeland

Berätta om dig själv! Vad har du för utbildning och yrke, var bor du, var är du uppväxt och vad har du för intressen förutom vetenskap?

Min studiebakgrund innefattar apotekarprogrammet vid Uppsala universitet och disputation 1999 i ämnet analytisk farmaceutisk kemi. Jag har sedan arbetat på Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA), där jag varit forskare och chef i olika positioner. Sedan 2018 är jag professor i analytisk farmaceutisk kemi vid Uppsala universitet.

Jag bor i Uppsala och är gift med Ylva och vi har två barn. Jag är född i Umeå, men uppväxt i Sollentuna. Jag har alltid haft mitt jobb även som hobby och sett det som

Mikael Hedeland. Fotograf: Mikael Wallerstedt

en stor förmån att få arbeta med vetenskapliga frågor. Jag är ordförande i VoF Uppsala sedan 2022.

Vad vill du bidra med som styrelseledamot?

Jag ser fram emot att delta i arbetet i VoF:s riksstyrelse och jag vill gärna bidra med att förstärka och nyetablera kontakter mellan föreningen och universitet/högskolor. I övrigt hoppas jag att mina kunskaper inom kemi med särskild inriktning mot läkemedelsområdet, ska kunna komma till nytta.

Amalia Juneström

Berätta om dig själv! Vad har du för utbildning och yrke, var bor du, var är du uppväxt och vad har du för intressen förutom vetenskap?

Jag heter Amalia Juneström. Jag är 44 år och bor i Uppsala, men ursprungligen kommer jag från Lund. Där gick

Amalina Juneström. Foto: Privat

jag på gymnasieskolan Spyken och läste sedan religions- och litteraturvetenskap vid Lunds universitet. Efter studierna flyttade jag till Tyskland. Jag hade planerat att stanna en termin där, men blev kvar i 12 år.

År 2014 återvände jag till Sverige och flyttade hem till Lund och började återigen plugga vid universitetet. Denna gång läste jag en master i biblioteks- och informationsvetenskap. Jag hade länge velat bli bibliotekarie och nu gjorde jag äntligen slag i saken. Egentligen var planen att börja jobba på bibliotek efter studierna, men när jag var färdig bar det istället av till Uppsala för vidare studier på

Linda Strand Lundberg. Foto: privat

doktorandnivå. Jag disputerade förra året på en avhandling om nyhetsmedia och ett informationslandskap i förändring.

Nu arbetar jag som vikarierande universitetslektor i biblioteks- och informationsvetenskap samt digital humaniora vid Uppsala universitet. Det har med andra ord blivit en del turer under åren som gått, men bortsett från vetenskapen så har jag hela tiden hållit fast vid mina intressen för litteratur, språk och historia. När jag är ledig läser jag gärna romaner eller lyssnar på poddar. Där finns det ju mycket att välja på.

Vad vill du bidra med som styrelseledamot?

Något jag tycker är speciellt roligt med en förening som Vetenskap och Folkbildning är att det pågår så mycket olika aktiviteter runt om i landet. Vi har lokalavdelningar på flera orter i Sverige och jag vill gärna bidra med att göra det lite lättare för de som är intresserade av det vår förening gör och står för när de ordnar vetenskapsrelaterade aktiviteter – oavsett om de befinner sig i Malmö, Göteborg, Örebro, Stockholm, Uppsala eller Umeå. Kanske kan vi till och med få se nya lokalavdelningar på andra orter än dessa? Det vore jätteroligt!

Linda Strand Lundberg

Ordförande för Vetenskap och Folkbildning åren 2014-2017.

Berätta om dig själv! Vad har du för utbildning och yrke, var bor du, var är du uppväxt och vad har du för intressen förutom vetenskap?

Jag är en tvättäkta värmlänning: född, uppvuxen och boende i Karlstad, med endast en kort avstickare till huvudstaden under de sena tonåren. Jag är gift sedan några år tillbaka och har ett utfluget barn som doktorerar utomlands, men lämnade kvar sina (numera mina...) sköldpaddor.

Jag har en grundexamen i statsvetenskap och en tjänst på Karlstads universitet som utbildningshandläggare, vilken jag nyligen återvänt till efter en period i IT-branschen. Nu är jag en återvändare även i Vof:s riksstyrelse, vilket känns otroligt spännande!

På fritiden slukar jag skönlitteratur, de kvällar som jag inte hänger på en ishockeyläktare, en bra konsert eller stand-up-föreläsning.

Vad vill du bidra med som styrelseledamot?

I styrelsen vill jag bidra med att upprätthålla medlemskontakter och kontakter med sympatisörer, på sociala medier, via personliga samtal och e-post.

Jag har en hel del kunskaper om det senaste decenniets föreningshistoria som jag tror kan komma till nytta i vissa situationer, men främst vill jag hugga in lite där det behövs; vare sig det är en debattartikel som ska skrivas eller möbler som behöver flyttas. ✍️

Föreningsnytt: Ny årsavgift från 2024

Föreningen Vetenskap och Folkbildnings årsavgifter har varit oförändrade under mer än ett decennium. Vid riksårsmötet i Malmö den 6 maj 2023 fattades beslut om förändrade årsavgifter enligt nedan (2023 års priser inom parentes):

Ordinarie medlemsavgift: 300 kr per år (250 kr)

Ny kategori: Ordinarie medlemskap för personer 25 år eller yngre: 150 kr per år (250 kr)

Familjemedlemskap: Oförändrad 50 kr per år (50 kr)

Prenumeration helår: 300 kr per år (250 kr)

De nya avgifterna gäller från och med 1 januari 2024.

Staffan Ulfstrand

Arets folkbildare 2009, professor emeritus i ekologisk zoologi, Staffan Ulfstrand, Uppsala, avled i september 2023 vid en ålder av 89 år.

Han fick utmärkelsen för ett enastående författarskap om biologi och evolution som kulminerade 2008 med *Darwins idé: den bästa idé som någon någonsin haft och hur den fungerar idag* med anledning av Darwinjubiléet 2007. För denna bok erhöll han 2010 ett författarpris från Kungl. Vetenskapsakademien. Han var Augustnominerad vid tre tillfällen, bland annat för nämnda bok.

Han höll också ett stort antal populärvetenskapliga föredrag, alltid välformulerade och ofta med en humoristisk vinkel som signalerade att antropomorfismen i berättelserna inte skulle tas på alltför stort allvar. Han var dessutom engagerad i samhällsdebatten om evolutionen kontra skapelsetron i olika media.

Staffan Ulfstrand disputerade i Lund 1968 och blev tio år senare professor vid Uppsala universitet där han byggde upp en omfattande forskningsverksamhet om zoologi,

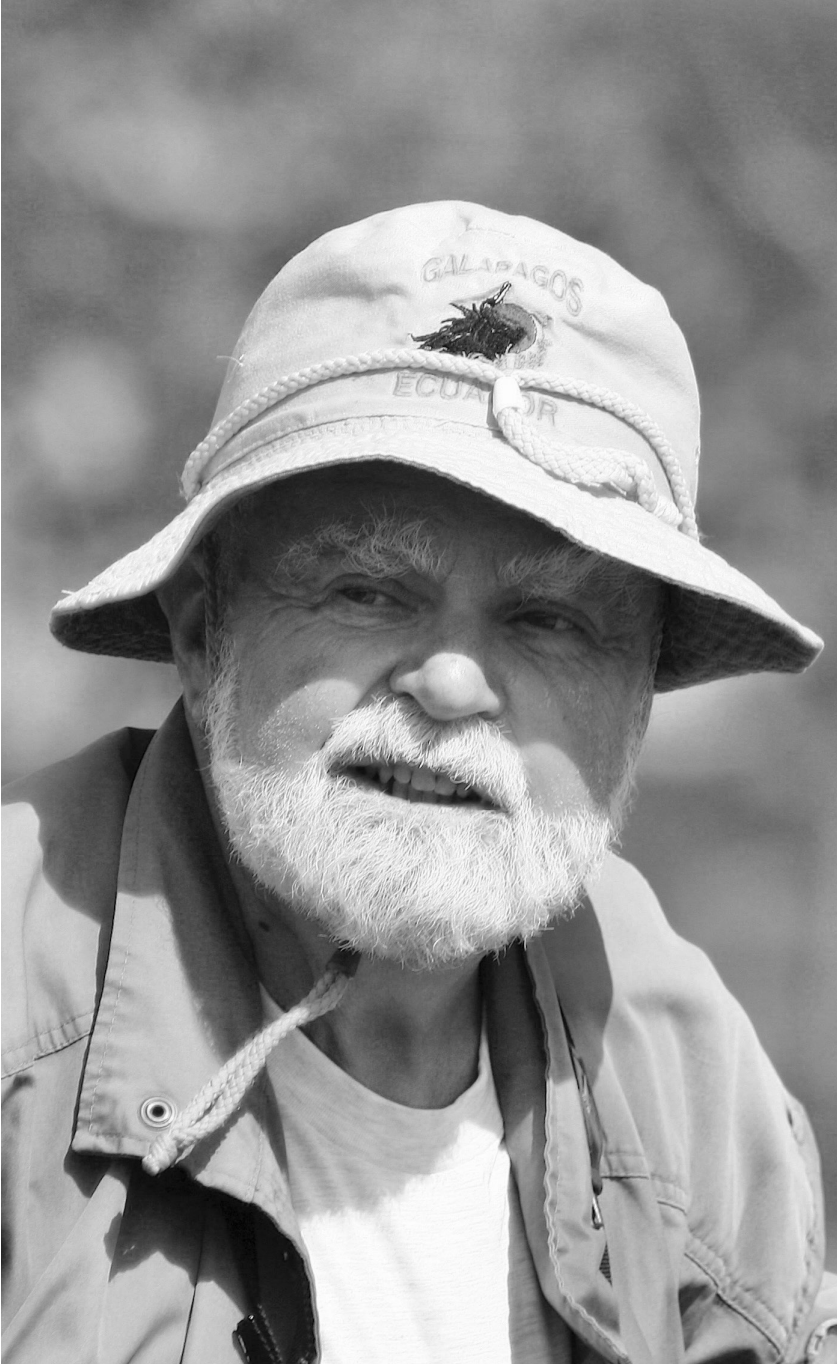
särskilt zooekologi. Under de tjugo åren fram till pensionen handleddes hela 60 doktorander till disputation.

Redan 1958 gjorde han sin första forskningsresa till östra Afrika vilket väckte en passion för området och dess djurliv som ledde till många fler resor dit. Fåglar var huvudintresset, vilket avspeglas i de populärvetenskapliga böckerna *Fågelliv* 2007 och *Fågelgrannar* 2015. Men även Homo sapiens, andra primater samt elefanter fascinerade honom. I dödsannonsen finns en uppmaning om stöd till WWF:s projekt för elefanter och svart noshörning (spetsnoshörning) i Tanzania.

Staffan Ulfstrand var också verksam som reseledare för safariresor till Afrika. Jag hade själv nöjet att delta i resor han ledde 2005 i Tanzania och 2011 i Botswana, oförglömliga upplevelser tack vare hans enorma kunnande, inspirerande entusiasm och vänliga personlighet.

Dan Larhammar

Höger: Staffan Ulfstrand i Tanzania, 2005. Foto: Dan Larhammar

IN MEMORIAM

Kicki Stridh

I slutet av augusti nåddes föreningen av ett dystert besked. Vi fick då veta att Kicki Stridh, föreningskamrat från Linköping, plötsligt avlidit efter en kort tids sjukdom.

Framförallt kände vi i Vetenskap och Folkbildning Kicki genom hennes deltagande på Bokmässan. Under flera års tid var hon en trogen monterfunktionär, som vänligt och glatt mötte besökande i vår monter. Med humor och oemotståndlig självdistans bidrog hon till ett gott

*Kikki på Bokmässan 2022.
Foto: Staffan Lückander*

kamratskap bland oss andra funktionärer i föreningens monter.

Vi kommer att sakna dig under kommande Bokmässor, Kikki. Tack för allt! 🍷

*För VoF Göteborg,
Staffan Lückander*

NOTISER

Kåta ansjovisfiskar och elektriska ätpinnar vinner Ig Nobel

IgNobelpriset delas sedan 1991 ut vid Harvards universitet för forskning som först får dig att skratta och sedan tänka efter. 2023 var ännu ett år av underhållande upptäckter och hypoteser inom forskningen.

I kategorin näringslära vann de japanska forskarna Hiromi Nakamura och Homei Miyashita för en artikel

där de tittar på om smaksensationen kan förhöjas genom att lägga till lite spänning till smakupplevelsen: i bokstavlig mening, med strömförande sugrör och strömförande bestick.

Fysikpriset kammades hem av en multinationell skara forskare från Frankrike, Spanien, Schweiz och Storbritannien. De har tittat på hur vissa kustnära ekosystem kan påverkas av stim av lekande ansjovisfiskar, vilka skapar sådana intensiva rörelser att

NOTISER

varmt vatten vid ytan blandas med kallare vatten längre ner.

Fler vinnare:

Jan Zalasiewicz (Polen och Storbritannien) vann i kategorin kemi och geologi för en essä om det gamla hantverket att slicka på stenar för att avgöra vilka mineraler de innehåller.

Seung-min Park (Sydkorea och USA) vann i kategorin offentlig sjukvård för att ha konstruerat den så kallade Stanfordtoaletten, som kan analysera urin och fekalier

samt kommer ihåg individers olika rumpor.

Kategorin medicin vanns av en kalifornisk forskargrupp (Kanada, Iran, Nordmakdonien och Vietnam) för att ha analyserat döda kroppar för att ta reda på om det i genomsnitt finns lika många hårstrån i höger som i vänster näsborre. Snittet är 122 strån i höger näsborre och 120 i vänster.

Improbable Research, September 14, 2023

LK

NOTISER

Hård kritik mot antroposofiska barnboenden

Rudolf Steiner var intresserad av det mesta. Än idag driver hans antroposofiska rörelse en lång rad varierade verksamheter. En som inte verkar gå så bra är omhändertagandet av barn och unga med funktionshinder. Två barn som befann sig i deras vård dog nämligen 2021. De berörda enheterna fick slå igen, men delvis samma personer arbetade vidare med samma sak i den entusiastiskt profitinriktade firman Främja AB och den närstående stiftelsen Mora Park. Jenny Lindström på *Dagens ETC* rapporterade gångna oktober att Skolinspektionen utredde

verksamhetens skolaspekter. Myndigheten krävde efter en ägarprövning att flera av de ansvariga skulle lämna stiftelsens styrelse: däribland koncernchefen från 2021, Frode Wendelboe.

I april 2023 slog Inspektionen för vård och omsorg igen ett av Mora Parks boenden eftersom det rädde "allvarliga missförhållanden i verksamheten som innebar fara för barnen i verksamhetens hälsa och personliga säkerhet [...] omfattande brister i omvårdnaden av barnen, brister i personalens kompetens, brister i huvudmannens systematiska kvalitetsarbete och brister i verksamhetens dokumentationsskyldighet". I augusti rymde två tonåringar från ett

NOTISER

av boendena, stal firmabilen och åkte runt i Järna tills de hamnade i diket. I november skrev den nya stiftelseordföranden till *Dagens ETC* att styrelsen nu instämde i kritiken och hade "satt igång ett omfattande städningsarbete".

MR

Indien rensar bort vetenskap i skolan

Evolutionen. Periodiska systemet. Grundläggande naturvetenskapliga kursmoment rensas bort i indiska skolböcker. När skolan började terminen i maj fick eleverna nya skolböcker där biologi,

geografi, matematik, kemi och fysik utsatts för systematiska strykningar. Klimat och miljö, frågor om vatten, luftföroreningar och hållbart utnyttjande av naturresurser – nej, det är inte något för den indiska skolan!

Motsvarande Skolverket i Indien (National Council of Educational Research and Training, NCERT) ansvarar för utvecklingen av läromedel, och har släppt dessa nya reviderade material. Förändringarna påverkar 134 miljoner skolbarn i åldrarna 11–18 år. Protester och petitioner från vetenskapssamhället och lärare har inte besvarats av NCERT.

Tidskriften *Nature* belyser i en artikel de radikala föränd-

NOTISER

ringarna. Bakgrunden kom-
menteras där av två historiker
vid prestigefyllda Jawaharlal
Nehru University i New
Delhi, forskare som följer den
nationella skolpolitiken. Adi-
tya Mukherjee noterar hur en
lobbyorganisation, RSS, anser
att hinduismen är hotad. RSS
har täta band med regerings-
partiet Bharatiya Janata Party
och har kunnat påverka kurs-
planerna. Mukherjees kollega
Sucheta Mahajan säger:

- I Indien finns en inrikt-
ning bort från rationellt tänk-
ande, mot upplysningen och
idéer från väst. Evolutionste-
orin kommer i konflikt med
skapelseberättelser.

Nature, 31 maj 2023

KS

Den mytiska Möbius- bandet inte längre ett mysterium

Möbiusbandet har varit känt
sedan antiken och har genom
historien använts som en
evighetssymbol. Inom science
fiction har det använts som
en beskrivning av ett möj-

ligt universum, där man kan
färdas i all evighet utan en
slutdestination.

Namnet fick det figuren
efter den tyske matematikern
och astronomen August Fer-
dinand Möbius som påvisade
att vissa ytor endast har en
sida och en kant.

Ett möbiusband skapar
man lätt genom att ta en rem-
sa papper, vrida den ett halvt
varv och tejpa ihop ändarna.
Plötsligt har remsan inte en
framsida och en baksida. Om
man ritar en linje längs med
remsan så kommer linjen efter
ett varv att vara på den andra
sidan. Fortsätter man rita lin-
jen kommer den till slut att gå
ihop med linjens början.

Om man dessutom klipper
remsan längs med den ritade
linjen så kommer man fortfa-
rande att ha endast en remsa,
men plötsligt med dubbel
omkrets.

År 1977 ställde några ma-
tematiker frågan hur lång en
rektangulär pappersremsa
måste vara för att man ska
kunna göra ett möbiusband av
den. I god matematisk anda
utgick de från att papperet
saknar tjocklek och är obe-
gränsat böjbart. De gissade

NOTISER

Evighetens gud Aion i ett möbiusband på antik mosaik. Glyptothek, München

att pappersremsan måste vara roten ur 3 gånger längre än sin bredd, men lyckades inte bevisa det.

Nyligen lyckades matematikern Richard Evan Schwartz vid Brown University bevisa att gissningen från 1977 är korrekt. Han fann lösningen efter att ha

“pressat” ett möbiusband i ett plan. Han förväntade sig ett parallelogram, men det blev istället en parallelltrapets.

Scientific American, “Mathematician Solves 50-Year-Old Möbius Strip Puzzle”, Rachel Crowell, 12 september 2023

LK

NOTISER

Macaca mulatta

Regnbågsapor

Det finns kretsar där man anser att samkönad sex är något onaturligt, kontraevolutionärt och en "avart" som nästan bara återfinns i mänskosläktet. Ett av många goda argument mot dessa åsikter återfinns i en nyligen publicerad studie i tidskriften *Nature Ecology & Evolution*.

Under tre år samlade man data hos en gruppering bestående av 1700 makaker (*Macaca mulatta*) i Puerto Rico. Vetenskapsmän hade studerat gruppen under 67 år och DNA-testat den sedan

1992. 236 apor av hankön specialstuderades sju timmar per dag under 72 dagar.

Under denna period kunde man observera att 72% av hanarna besteg andra hanar, medan bara 46% av hanarna besteg honor. Eftersom forskarna studerade djuren från ett diskret avstånd kunde man inte bedöma om detta även inbegrep penetration, men de kunde då och då konstatera rester av fullbordade samlag i den förväntade alternativa kroppsöppningen.

De hanar som ägnade sig åt att bestiga andra hanar visade sig ha något större andel

NOTISER

Burmesisk pyton i Everglades. Image credit: R. Cammauf/National Park Service

avkomma än de hanar som enbart besteg honor. Man kunde också se att de hanar som kopulerade med varandra tycktes skapa vänskapliga band och samarbetade för att hamna i lag med honor. Forskarna spekulerar i att hanarnas beteende innebär en övning och förberedelse för konventionell parning, och genom samarbetet med andra hanar också får en evolutionär fördel.

En bakomliggande variabel kan naturligtvis vara, att de hanar som besteg andra hanar helt enkelt hade starkare könsdrift, men samarbetsteo-

rin är intressant. Dessutom ter det sig tämligen "naturligt" att ha sex med samma kön.

Nature Ecology & Evolution,
vol. 7, 2023

DK

Superpyton (?) tar över Floridas träsk

När arter korsas med varandra brukar det resultera i en svagare avkomma som kan vara steril eller sjuklig. Majoriteten av hybrider brukar inte ha en fördel i naturen.

NOTISER

I en artikel i *IFL Science* står det att läsa att pytonormar i Floridas träskområde Everglades har trotsat statistiken då burmesisk pyton och indisk pyton producerat en starkare avkomma. Det kallas för heterosis-effekt eller *hybris vigor*.

Den gängse uppfattningen är att arterna introducerades till Everglades på 1970-talet till följd av handel med exotiska djur. Populationen fick en skjuts 1992 när orkanen Andrew förstörde en anläggning för ormavel och en okänd mängd pytonormar tog sin flykt till träsket.

Folkvett konsulterade herpetologen Mikael Wallin om den påstådda superpytonhybriden. Han konstaterade att en livskraftig avkomma inte är särskilt udda i det här fallet; fram till 2009 ansågs arterna bara vara två underarter av tigerpyton, *Python molurus*. Först efter det har de delats in som två separata arter, *Python molurus bivittatus* och *Python bivittatus*.

“Jag tycker fan i mig inte att man kan kalla det för hybrider när de är så pass närbesläktade. Det känns lite

larvigt”, säger Wallin. Man behöver med andra ord inte falla av stolen av chock för att en parning mellan arterna resulterat i en frisk avkomma.

Det artikeln tar upp som är mer alarmerande är att invasiva arter är ett enormt problem och äventyrar ekosystem. Tigerpyton är glupska varelser; träskkaniner, bomullssvanskaniner och rävar har nästan helt försvunnit från området. Tvättbjörnspopulationen har sedan 1997 gått ner med 99,3 %, pungråttor med 98,9 % och rödlo med 87,5 %.

Dessutom är ormen en mästare på kamouflage och gömmer sig gärna, vilket försvårar myndigheternas försök att stävja utvecklingen. Med genetiska verktyg och tekniker hoppas man dock kunna tillskansa sig mer kunskap gällande ormarnas rörelsemönster och miljöanpassning.

IFL Science, 20 okt 2023

LK

NOTISER

Dvärgpudeln Midas förespråkar att VoF instiftar priset "Årets pudel". Foto: Dan Katz.

"Årets pudel" går till Patrik Hadenius

Att erkänna sina misstag är viktigt. För att nå kunskap är det absolut nödvändigt. Den här hösten fick vi ett uppfriskande exempel på att det är möjligt även för etablerade medieprofiler att göra bot och bättring.

Vetenskap och folkbildnings förvillarpris 2021 gick som bekant till journalisten Henrik Evertsson för dokumentären "Estonia – fyndet som ändrar allt", samt till samtliga ledamöter i Årets journalistprisjury 2020 som utsåg dokumentären i fråga till "Årets avslöjande".

Den 9 oktober sändes *Vetenskapens värld: Estonia och myterna* i SVT2. I programmet intervjuas Patrik Hadenius, en av ledamöterna i 2020 års journalistprisjury, som helt sonika konstaterade att han numera ångrar sitt beslut: "Det blev fel. Det blev inte bra."

Det är mänskligt att göra fel. Det bästa man kan göra är att försöka rätta till sina misstag. Att inse att man är på fel spår och ändra riktning är en fundamentalt vetenskaplig inställning. VoF vill därför ge en stor eloge till Patrik Hadenius.

LK

MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

I varje nummer av *Folkvett* deltar en rad olika skribenter med bidrag. Här följer en kort presentation av skribenterna i *Folkvett* 2023:3-4:

Xzenu Cronström Beskow är lärare i psykologi, engelska och SFI. Ledamot i VoF:s riksstyrelse 2016–17. Studerar lingvistik vid sidan av, och är förbundsordförande i SFQ (Sveriges Förenade HBTQIA+-studenter).

Amanda Duregård är journalist och sjuksköterskestudent.

Ulrik Fallström är tidigare forummoderator samt VoF Göteborgs första ordförande.

Sheila Galt är pensionär efter ett långt yrkesliv på Chalmers med fokus på fysik och lärande. Hon har varit aktiv i Vetenskapsfestivalen och arbetat på Universeum. Efter pensioneringen utbildades hon som officiant hos Humanisterna.

Bo Gräslund är professor emeritus i arkeologi vid Uppsala universitet.

Sven Ove Hansson är författare och professor i filosofi vid KTH. Han är redaktör för den filosofiska tidskriften *Theoria* och ansvarig utgivare för *Folkvett*. Han var VoF:s förste ordförande (1982–87) och medlem i riksstyrelsen 1982–2013.

Mikael Hedeland är professor i analytisk farmaceutisk kemi vid Uppsala universitet. Han forskar främst inom dopningskontroll, läkemedel i miljö och metabolomik. Sedan 2022 ordförande för VoF Uppsala.

David Hedlund är en populärvetenskaplig barnboksför-

MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

fattare och tidigare ordförande i VoF Göteborg

Amalia Juneström är bibliotekarie och disputerad i biblioteks- och informationsvetenskap. Arbetar som vikarie-
rande universitetslektor vid Uppsala universitet. Ledamot
i VoF:s riksstyrelse.

Lotten Kalenius är filosofie kandidat i kulturvetenskap
med filmkunskap som fördjupningsområde. Hon är leda-
mot och sekreterare i VoF:s riksstyrelse samt redaktör för
Folkvett.

Dan Katz är legitimerad psykolog och psykoterapeut,
psykoterapihandledare och författare. Han är vice ordfö-
rande i VoF:s riksstyrelse.

Jonathan Lindström är arkeolog och författare samt ut-
sedd till Årets folkbildare 2007.

Staffan Lückander är sjuksköterska, ledamot i VoF Gö-
teborg och VoF:s riksstyrelse samt föreningens Bokmäs-
segeneral.

Peter Möller är tekn. dr i hållfasthetslära och pensionerad
från ett lektorat på Chalmers. Han är del av VoF:s riksväl-
beredning samt ordförande för VoF Göteborg.

Tommie Petersson är lärarutbildare och doktorand i ut-
bildningssociologi vid Uppsala universitet, med ett speci-
ellt fokus på kvantitativa analyser av skolmarknader.

Thomas Roth är reservofficer, författare inom militär- och
arkitekturhistoria, ledamot i Kungliga Krigsvetenskapsa-
kademien och före detta 1:e intendent vid Armémuseum.
Har bland annat skrivit *Försvaret av Skåne under kalla kri-
get* (2018).

MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

Martin Rundkvist är lektor i arkeologi vid universitetet i polska Łódź och var VoF:s ordförande 2011-2014.

Agnes Scott är utbildad socionom och arbetar som diakon.

Charlotta Sjöstedt är verksam som vetenskapsjournalist och har skrivit *Freuds sista suck: idéstrider och andra hinder för psykiatrins utveckling* (2020).

Linda Strand Lundberg är statsvetare och har sedan många år varit verksam inom universitets- och högskolevärlden, för tillfället som utbildningshandläggare på Karlstads universitet. Är ledamot i VoF:s riksstyrelse och var ordförande åren 2014-17.

Kicki Stridh var en vetenskapsjournalist och mångårig VoF-medlem. Hon tillbringade en stor del av arbetslivet med att främja interaktion mellan akademien och det omgivande samhället.

Lina Tebbla är ordförande för VoF och M.Sc. Jobbar på Wieslab Diagnostic Services med titeln Global Technology Manager Diagnostic Services.

Teddy Winroth är psykolog, kriminolog och psykoterapeut. Han arbetar inom psykiatri och har tidigare bland annat forskat vid Lunds universitet. Ordförande för VoF Skåne.

Christine Öberg är doktor i medicinsk vetenskap och jobbar som konsult inom medicinteknik.

Mattias Öhman är forskare i nationalekonomi vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) vid Uppsala universitet, och har tidigare suttit i VoF:s riksstyrelse.